

Шайгородський Ю. Ж. Технології суспільної консолідації в умовах нової політичної реальності // Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь [Римаренко С. Ю., Шайгородський Ю. Ж., Бушанський В. В. та ін. / За ред. д. політ. н. С. Ю. Римаренка]. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – С. 6–45, 174–186.

РОЗДІЛ I

ТЕХНОЛОГІЇ СУСПІЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УМОВАХ НОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Динамічні, багато в чому неочікувані й, на жаль, трагічні події останнього часу в Україні призвели до кардинальних суспільно-політичних змін, зумовили виникнення складного вузла протиріч, розв'язання якого є нагальною потребою суспільного розвитку.

Перед українством постала нова політична реальність. У цій реальності – повалення авторитарного режиму, що загруз у корупції, користолубстві, зрадництві, й усвідомлення сили громадянського суспільства, героїзм і розчарування, переконання у правильності обраного шляху й осягнення «щирості» «партнерських» стосунків. Нова політична реальність зіткана із суперечностей і неоднозначностей, подолання яких можливе тільки за умови суспільної консолідації. За нинішніх умов вона стає не лише засобом досягнення політичної, соціальної, міжнаціональної злагоди, але й – стратегічним завданням, умовою збереження державного суверенітету, найважливішою складовою процесу становлення сучасної української політичної нації.

Саме тому поняття «інтеграція» і «консолідація» є ключовими. Досить часто політики і науковці ці поняття використовують як то-тожні, хоча, на нашу думку, вони такими не є. Понад те – їх відмінність, з методологічної точки зору, є істотною.

Під інтеграцією (від лат. *integrum* – ціле; *integratio* – відновлення) розуміють об'єднання певних елементів (частин) у ціле, взаємне зближення та взаємопроникнення, стан і процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій цієї цілісної системи [1, с. 495]. Соціальна ж інтеграція – це наявність упорядкованих відносин між індивідами, групами, організаціями, державами, процес становлення та підтримки соціальних взаємодій і взаємин між суб'єктами, що, поряд з адаптацією, є однією з функціональних умов існування і рівноваги соціальної системи.

Поняття консолідація (від лат. *con* – разом, *solido* – укріплюю) несе, передусім у соціальному сенсі, інше смислове і сутнісне навантаження – зміцнення чого-небудь, згуртування (окремих осіб, груп, організацій тощо) для посилення боротьби за загальні цілі, досягнення спільної мети.

Тобто, поняття консолідації є мотиваційно-смісловим, ширшим і, водночас, конкретнішим, оскільки містить мету об'єднувачих (інтеграційних) процесів, що надає їм сенсу. «Виясненням мети» і «піднесенням духу» означив консолідацію І. Франко, характеризуючи соціально-політичну ситуацію в Україні на початку минулого століття [2, с. 334].

Проблема суспільної єдності та національної консолідації важлива для будь-якої країни із наявними регіональними, ментальними, соціально-психологічними та соціокультурними відмінностями. Процеси суспільної консолідації та суспільного розмежування завжди супроводжували і супроводжуватимуть державний та національний розвиток. Шляхи і рівень ефективності розв'язання проблем, пов'язаних із цими процесами, є чи не основною ознакою зрілості держави, а консолідованість – найвагомим чинником зміцнення державного суверенітету, творення політичної нації. Зрештою, рівень суспільної консолідації визначає якість державності, конкурентоспроможність національної держави.

З одного боку, суспільна єдність є чутливою до будь-яких внутрішньо- і зовнішньополітичних процесів, явищ і загроз, динамічною системою, що «прагне» несуперечливої цілісності. З другого, єдність/роз'єднаність – це постійно діючий чинник, який визначає характер, якість і вектори суспільного розвитку, становить основу державотворення й є істотним фактором впливу на практично всі сфери життєдіяльності.

До проблем смислів і цінностей найчастіше звертаються саме в епохи кардинальних змін. Адже система цінностей не лише характеризує стан суспільства – вона, багато в чому, визначає шляхи і результати його розвитку.

Коли йдеться про ціннісні пріоритети – мається на увазі перевага одних цінностей над іншими. Ціннісні пріоритети – соціально обумовлені, мають характер потреб і спираються на досвід і оцінку навколишнього соціокультурного світу із його явищами і процесами. Ця сукупність оцінок і є підставою для виокремлення пріоритетних цінностей. Одні цінності людина вважає найбільш важливими для себе і соціуму, інші – маловажливими. Є й такі явища й процеси, якими людина, у «вибудові» власних ціннісних пріоритетів, готова знехтувати – або ж через відсутність достатньої інформації, неусвідомлення причинно-наслідкових зв'язків тих чи інших явищ (процесів),

їх значимості для власного життя, або ж – неможливість впливати на них. Крім того очевидно, що ціннісні пріоритети заможних і мало-забезпечених людей відрізнятимуться. Тобто, ціннісні пріоритети формуються під впливом низки факторів і є динамічним, «гнучким» утворенням, що не лише регулює поведінку, але й спрямовує її на досягнення певної мети, унормовує засоби її досягнення. У цьому сенсі ціннісні пріоритети є необхідною і важливою складовою процесу конструювання майбутнього – як особистісних життєвих планів, так і напрямів суспільного розвитку.

Сукупність цінностей окремої людини утворюють її особистісну ціннісну систему, сукупність цінностей населення країни – ціннісну систему суспільства. Безумовно, вона не є однорідною, але група домінантних цінностей визначає загальний зміст і спрямованість розвитку цієї системи, зрештою – суспільні пріоритети. Ця ціннісно-орієнтаційна домінанта, з одного боку – сув'язна із суспільно-політичними змінами й опосередковується ними, з другого – опосередковує їх. Чи є ситуативними ці зміни? Очевидно – ні, оскільки змінився не зміст цінностей, а їх основа – боротьба за незалежність і суверенітет країни, за її майбутнє і за майбутнє власне.

Зовнішня військова загроза, внутрішньополітичні протистояння, стрімкі світоглядні зміни, що відбуваються у масовій свідомості, визначають нову соціально-політичну реальність. За цих умов цінності наповнюються новим змістом, відбуваються кардинальні зрушення у системі ціннісних орієнтацій.

У їх структурі «безпека» залишається домінуючою потребою, але особистісні потреби й інтереси поступаються потребам колективної безпеки, усвідомленню держави, її єдності й стійкості як першорядних цінностей. Саме вони виходить на перший план і визначають підлеглість цінностей особистісного характеру.

Зазначену динаміку змін підтверджують і результати соціологічного опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України у липні–серпні 2014 року (вибірка – 1800 осіб – мешканців усіх областей України, окрім АР Крим). Страх нападу на країну зовнішнього ворога об'єднав 62% опитаних, 48% непокоїть загроза розпаду України як держави, 34% – страх виникнення міжнаціональних конфліктів. Кожен третій опитаний (34%) побоюється масових вуличних заворушень, кожний п'ятий (18%) – встановлення режиму диктатури, виросла кількість тих, хто боїться повернення старих порядків (від 5 – до 13%).

Водночас, порівняно з результатами минулорічного опитування, значно зменшилися страхи перед зростанням цін (з 80 до 64%), невивплатою заробітних плат (із 75 до 60%), загрози безробіття (з 78 до 60%), зростання злочинності. На тлі прямої військової загрози, щоденних повідомлень про загиблих під час бойових дій вдвічі зменшився страх перед зараженням небезпечними для життя інфекціями, такими як туберкульоз і СНІД (табл. 1).

Таблиця 1

**Відповіді на запитання
«Як Ви вважаєте, чого люди зараз бояться більше всього?»***

<i>Варіанти відповідей**</i>	<i>За результатами опитування</i>		<i>Різниця, %</i>
	<i>2013 р., %</i>	<i>2014 р., %</i>	
Нападу зовнішнього ворога на Україну	10	62	+ 52
Розпаду України як держави	14	48	+ 34
Міжнаціональних конфліктів	14	34	+ 20
Масових вуличних заворушень	19	33	+ 14
Напливу біженців, переселенців і приїжджих	7	15	+ 8
Холоду в квартирі	18	24	+ 6
Повернення до старих порядків часів застою	8	13	+ 5
Міжрелігійних конфліктів	9	13	+ 4
Голоду	30	34	+ 4
Інше	2	4	+ 2
Встановлення диктатури в країні	18	18	0
Зараження небезпечними для життя інфекціями (туберкульоз, СНІД та ін.)	37	18	- 19
Безробіття	78	60	- 18
Зростання цін	80	64	- 16
Невивплати зарплат, пенсій тощо	75	60	- 15
Наслідків катастрофи на Чорнобильській АЕС	19	10	- 9
Зростання злочинності	49	43	- 6
По-справжньому – нічого не боюся	5	2	- 3
Зупинки підприємств	36	35	- 1

* Складено за [3].

** Здійснено ранжування за показником посилення/ послаблення фактора.

Тобто, протягом нетривалого часу під впливом соціально-політичних процесів змінився характер і природа фобій. Переважно індивідуальний і біологічний їх характер (за, можливо дещо спрощеною, класифікацією Ю. Щербатих [4]) змінився на (переважно) колективний і соціальний (суспільний).

Страх як внутрішній стан, що зумовлений загрозою реального або передбачуваного лиха, є природною базовою і, водночас, мобілізаційною емоцією. Прагнення уникнення загроз відповідним чином мотивує поведінку і, в соціальному сенсі, згуртовує. Цей феномен був відображений С. Гантінгтоном [5] і неодноразово, протягом останнього часу, знаходив своє подієве втілення, зокрема, у трагедії 11 вересня 2001 року, коли криза національної ідентичності була подолана трагічними обставинами, які «повернули» США її ідентичність.

Разом з тим, особливістю впливу зовнішньої загрози на рівень національної єдності є й мінливість спрямованості дії цього фактора. Допоки країні загрожує небезпека, національна ідентичність – вагомий і чітко зорієнтований фактор консолідації. Подолання зовнішньої загрози (її гострої фази), усвідомлення значущості суспільно-громадських організацій і рухів у досягненні перемоги, з одного боку, неминуче посилить національну консолідованість, з другого – спрямує її на подолання загроз внутрішніх.

Зміни в ціннісних пріоритетах неодмінно актуалізують проблеми, що у часи тяжких випробувань «відійшли» на другий план – проблеми зростання цін, невиплати заробітних плат, безробіття, соціального забезпечення, охорони здоров'я тощо. Після випробувань, пов'язаних із трагічними подіями Майдану, анексії частини території країни, втрат під час військових дій ключовим критерієм оцінки якості державного менеджменту буде поняття «справедливості».

Аналіз передвиборчих партійних програм [6; 7], програм кандидатів у народні депутати України (зокрема, й парламенту нинішнього позачергового скликання), публічні виступи політиків засвідчують дещо спрощене уявлення про мотиваційну сферу особистості та її діяльність. Насправді ж мотиваційно-смісловий фактор є визначальним, ключовим механізмом процесу суспільної консолідації. Його (цього фактора) недооцінка є не лише змістом

передвиборчих гасел, але й політичною практикою, характером і змістом комунікації влади й громадськості.

Виходячи з уявлень про ієрархічну структуру потреб (теорія мотивації А. Маслоу), політичні технологи та політики зосереджуються на обіцянках задоволення основних (фізіологічних, матеріальних) потреб. Безумовно, логіка такого підходу очевидна: як відомо, потреби людини є вихідною спонукою до діяльності. І лише після реалізації основних потреб запити вищих рівнів стають дедалі сильнішим мотиваційним чинником. З одного боку, таке бачення процесів мотивації виправдане, з другого – це перший крок до своєрідної «пастки раціональності». Адже варто врахувати, що так звана «піраміда Маслоу» є лише формалізованою моделлю потреб як основ мотивів. Американський дослідник змоделивав потреби абстрактного індивіда, «вириваючи» його з системи суспільних відносин і розглядаючи їх поза суспільними зв'язками. Значущість же цих зв'язків і їх вплив на соціальні дії суттєва, часто – вирішальна. Цей мотиваційний феномен дістав назву «ефекту Готорна», сутність якого полягає у тому, що соціальні потреби можуть бути набагато важливішими для особи, групи, нації, аніж матеріальні, фінансові потреби. Навіть коли ці потреби вкрай актуальні*.

Отже, численні мотиви індивіда є, водночас, відображенням потреб різних соціальних груп, співтовариств, до яких він належить. Ця сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, задають її межі та форми, додають спрямованості й орієнтують на досягнення певних цілей – особистісних і суспільних.

Суспільне згуртування і рівень його ціннісно-орієнтаційної єдності визначається масштабністю цілей. Наприклад, «Податковий майдан» 2010 року об'єднав на масові мітинги й протести фізичних осіб-підприємців і представників малого бізнесу в боротьбі проти ухваленого парламентом Податкового кодексу. Соціальні за змістом гасла «майдану» свідчили про мотиви про-

* Свою назву феномен отримав за результатами дослідження мотивації робітників заводу «Вестерн Електрик Готорн» у американському штаті Іллінойс у роки Великої депресії у США.

тесту (вони обмежувалися вимогами до Президента України ветоування Кодексу). Тобто, індивідуальні потреби та мотиви відображались і поєднувалися із потребами певної соціальної групи (спільноти підприємців) і були зорієнтовані на досягнення певної (у межах інтересів спільноти приватних підприємців) мети. До цього (соціального за змістом, подібного за формою й мотиваційною складовою) можна додати приклади гуртування і масових протестних акцій, пов'язаних з дискримінаційними змінами в системі соціального захисту чорнобильців, воїнів-інтернаціоналістів, дітей війни, із впровадженням так званої пенсійної реформи тощо.

Інший приклад об'єднання, іншої спільноти, задля іншої й, у суспільному сенсі, більш масштабної мети. Йдеться про так звану «АнтиТабачну кампанію» – протест частини українських громадських, студентських і молодіжних організацій, депутатів Верховної та місцевих рад, політичних партій, діячів освіти та науки за звільнення з посади міністра освіти і науки України Дмитра Табачника, як такого, що «неодноразово робив заяви, що принижують честь і гідність українців, ставлять під сумнів територіальну цілісність України і єдність українського народу» [8]. Акція розпочалася у 2010 році й тривала (з різним рівнем інтенсивності) протягом усього часу перебування Д. Табачника на міністерській посаді. З вимогою негайного усунення «українофоба і неосталініста» Д. Табачника з посади міністра звернулася до Президента України, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, українського народу громадськість Львівщини [9], з аналогічними вимогами прийняті рішення Івано-Франківської, Тернопільської, Рівненської та інших обласних рад, Сумської, Луцької й інших міських рад, студенти низки університетів («Києво-Могилянської академії», Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, Львівського національного університету ім. Івана Франка та ін.), окремі політичні партії. «Персоніфікований» протест, разом з тим, мав ідеологічне підґрунтя і був спрямований проти людини, «яка самим фактом свого існування принижує нашу гідність і наші цінності» [10].

Наведений приклад об'єднання свідчить про гуртування не лише окремих громадян, але й про об'єднання – студентського та молодіжного сегментів інститутів громадянського суспільства, осві-

тніх інститутів і інститутів органів місцевого самоврядування задля вирішення суспільно важливих загальнонаціональних завдань. Тобто, йдеться про інший рівень єднання, з іншою метою, іншою мотивацією до дії.

Мотиви суспільно-політичного гатунку об'єднали значну частину політично активних громадян й довкола ухвалення Закону України «Про засади державної мовної політики». У цьому разі єднання і протистояння були умотивовані політико-ідеологічними цінностями й орієнтаціями, пов'язаними із процесами формування політичної та національної ідентичності.

Звернімо увагу на цей приклад не лише як на свідчення наявності кризових суспільних явищ у формуванні загальноукраїнської ідентичності, а як на вияв якісно іншого рівня мотивації, дія якої спрямована на цілу сферу державної політики, якою є гуманітарна. Тут йдеться про мету стратегічного характеру, пов'язану з процесом конструювання суспільно-політичної реальності як такої й образу майбутнього держави.

У цьому сенсі варто зазначити, що (чи не вперше) останні президентські й парламентські вибори пройшли без спекуляцій на «мовних» питаннях. Проблема мовної політики, попри її вплив на процеси консолідації, на тлі сучасних подій відійшла на другий план. Разом з тим, вона залишається гострою, адже, як справедливо зазначає В. Бушанський, «без нормативного визначення мовно-культурної соціалізації в мовно-культурній поведінці домінуватимуть не виправдані очікування й мовне протистояння проявлятиметься в політичному житті» [11].

Нова суспільно-політична реальність, кардинальні зміни ціннісних орієнтацій потребують вироблення й нових суспільних смислів (як сукупності цінностей, корегування потреб, нових вимірів проєктивної діяльності, означення мети й підпорядкованості засобів її досягнення). Обґрунтування такого підходу, очевидно, потребує певного пояснення означеної методологічної позиції.

Важливим є розуміння того, що смисли і мета – не тотожні поняття. Мета не виникає сама собою. Мета – це умотивоване суспільними потребами уявлення про бажаний результат. Смисли ж – це комплексне явище, яке містить у собі послідовність поєднання щонайменше п'яти елементів:

- потреби (як цінності, ідеального образу, як збудника активності);
- мотиву (як прагнення реалізації певної потреби);
- мети (як умотивованого уявлення про результат);
- шляхів і засобів досягнення (як інструментів досягнення результату);
- результату (як реалізація/не реалізація, часткова реалізація потреби).

Таким чином, з одного боку, для визначення мети необхідний мотив як прагнення до задоволення певних потреб. З другого боку, мета може виникнути лише як поєднання мотиву і засобів досягнення. Допоки не відбулося такого поєднання (мотиву і засобів досягнення), мета існуватиме у формі мрії і ототожнюватиметься з потребою. Динамічність потреб зумовлюється ступенем їх реалізації, тобто – результативністю. Якщо результат задовольняє потребу, виникає нова – висхідна потреба як прагнення соціального прогресу, якщо ж ні – інвентаризуються, корегуються наявні або ж відшукуються нові засоби досягнення мети. Тобто, «реальність» мети визначається мірою «ідеальності» потреб та наявними засобами її (мети) реалізації.

Ключовим, на наш погляд, має бути розуміння того, що наявність тих чи інших засобів (чи їх удосконалення) без визначеної (умотивованої уявленням про очікуваний результат) мети втрачає сенс, або ж – є недоцільним (не відповідає цілі). Іншими словами, сама наявність інструментарію та його вдосконалення без визначення мети його використання перетворюється на самоціль. Саме тому визначальним у процесі цілеустановлення* є конкретизація мети та умов (комплексу умов, зокрема – морально-етичного характеру) її досягнення. Важливим методологічним аспектом проблеми є необхідність урахування ієрархії потреб. Адже і потребова сфера, і процес цілеустановлення ієрархічні.

* Пропонований нами термін «цілеустановлення» у контексті дослідження смислових основ циклічного комплексу «потреба–мотив–мета–засоби–результат» більшою мірою відповідає його дефініції, оскільки поширений термін «цілепокладання» вказує на «зовнішній» вплив, характеризується «завершеністю» й об'єктністю стосовно цілі. Коли ж ми маємо на увазі динамічний, сув'язний із потребою і результатом процес, запропонований термін, на нашу думку, повніше відображає його сутність.

Об'єктивно, Україна увійшла в нову фазу суспільного розвитку. Спрямованість і якість цього розвитку значною мірою залежатиме від усвідомлення його мети й ступеня громадянської згуртованості для її досягнення. Сутність, особливості, причини, характеристики та наслідки змін ще необхідно буде осягнути, осмислити, проаналізувати і владі, і суспільству, і суспільствознавцям. Навіть попри відсутність серйозних суперечностей оцінного й сутнісного характеру щодо витоків і перебігу нинішніх подій зробити це поки що вкрай складно. Річ у тім, що наукове осмислення, дослідження, опис і пояснення сьогочасних суспільно-політичних перетворень є рефлексивним процесом. Відповідно, ми стикаємося з принциповою теоретико-методологічною проблемою: як може бути піддане рефлексії буття, якщо суб'єкт рефлексії безпосередньо включений до цього буття?

Отже, очевидною є проблема опредметнення сучасних суспільно-політичних подій і перетворень, що ними викликані, добір, апробація й застосування відповідних дослідницьких методів. Особлива складність цієї ситуації зумовлюється й тим, що політична наука є покликаною прогнозувати ймовірні соціальні та політичні процеси. І окреслюючи ці тенденції розвитку, визначаючи пріоритети та конкретизуючи небезпеки, науковці мали б корегувати вектори суспільно розвитку, оскільки саме ці вектори формують ціннісні настановлення і конкретизують уявлення про майбутнє. У цьому сенсі, політична наука покликана не лише пізнавати світ, а й перетворювати його (теза К. Маркса).

Невідворотно перед суспільством постануть нові виклики, пов'язані із внутрішньополітичними процесами й зовнішньополітичними загрозами, пошуком шляхів загальнонаціональної консолідації, подолання політичного спротиву. Разом з тим, без об'єктивного погляду на суспільно-політичну дійсність, без чіткого усвідомлення образу майбутнього і визначення ефективних шляхів суспільної консолідації, які уможливають досягнення поставлених цілей, наша держава, наше суспільство і всі ми приречені на нескінченність спроб і помилок. Ту нескінченність, яку А. Камю порівняв із карою Сізіфа і відчуттям абсурду, що не покидає міфічного героя [12, с. 88–91]. В українському ж випадку ця нескінченність – це повторюваність революцій і контрреволюцій, роман-

тичних спроб змінити життя тут і негайно та, на жаль, кривавих розплат за політичні помилки. Саме тому лише об'єктивна оцінка сучасного суспільного стану, осмислення ціннісних основ його розвитку, сутності суперечностей, можливостей і перспектив їх подолання з урахуванням внутрішніх і зовнішніх викликів може бути основою розробки й реалізації нової стратегії розвитку та її суспільної легітимізації.

В основі суспільного розвитку суверенної й демократичної країни є внутрішня соціально-політична інтеграція, а її результатом і, водночас, засобом суспільного поступу, одним із механізмів зміцнення державного суверенітету та формування сучасної політичної нації – національна консолідація.

Зрештою, революції відбуваються не на Майданах. Революції відбуваються у «головах» – у мисленні, у зміні ціннісних суджень, у мотиваціях – через переоцінку цінностей, усвідомлення мети, формування нової системи цінностей, смислів і образів майбутнього.

У цьому сенсі, варто розуміти, що 21 листопада 2013 року на столичний Майдан люди не прийшли «робити революцію». То був початок мирної акції з вимогою до влади переглянути рішення, що безпосередньо стосувалося вектора суспільного розвитку. Протестний рух наповнився смислами. Більша частина суспільства прагнула іншої моделі майбутнього, аніж пропонувалася правлячим класом.

Прагнення європейської перспективи вивели на майдани десятків міст сотні тисяч громадян країни. Вже 22 листопада мітинги проти призупинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію з ЄС відбулися у кількох обласних (Чернівці, Суми, Вінниця, Харків, Донецьк) та районних центрах України. Заходи проходили мирно, виключно з прапорами України та Євросоюзу, без політичної символіки. Громада розраховувала на комунікацію, діалог як інструменти взаємодії із владою, сподівалася бути почутою.

Мирною акція перестала бути 30 листопада, коли влада застосувала інші – силові інструменти. Усвідомлення неспроможності/небажання влади діяти в інтересах суспільства призвело до розуміння необхідності радикальної зміни самої влади, разом з інструментами, які вона застосовує для «діалогу» з народом. Події зими 2013–2014 рр., які дістали назву Революція Гідності, були

революцією (у сенсі стрімких, радикальних, глибоких якісних змін) смислів.

Певний парадокс полягає у тому, що протестні акції, навіть масові, допоки вони спрямовані лише на зміну (удосконалення) інструментальних складових соціально-політичного управління, можуть свідчити (якщо не про довіру, то) про віру їх (акцій) учасників і їх прихильників у спроможність влади провести ці зміни. («Податковий майдан», акції чорнобильців, воїнів-інтернаціоналістів, дітей війни, протест проти впровадженням «пенсійної реформи» стосувалися, передусім, інструментальних чинників – змін окремих норм податкового законодавства, принципів соціального забезпечення тощо). Протестні акції, насправді, не містили вимог нових смислів, лише – удосконалення наявної управлінської системи.

Соціальні революції відбуваються, коли більша частина суспільства не сприймає пропонованої правлячим класом моделі майбутнього. Уявлення про належне, усвідомлення, з одного боку, цілей соціального розвитку, з другого – неспроможності/небажання правлячого класу здійснити зміни наявними засобами породжують радикальні дії, спрямовані на повалення системи. Революція – це боротьба зі старими смислами заради нових.

Політика і політична діяльність ніколи не ґрунтувалися виключно на засадах раціональності. У реальній (і не лише в політичній) дійсності раціональне й ірраціональне в «чистому» вигляді трапляються вкрай рідко. Як правило, вони існують поряд, поєднуються, взаємодоповнюються. Інша справа, що в тому чи тому політичному явищі, процесі, в тій чи тій політичній дії може переважати або раціональна, або ж – ірраціональна складова. У площині реального політичного життя провести «вододіл» між раціональним й ірраціональним практично неможливо.

У політичному житті, як і в усьому, є і впорядкованість, і хаотичність. Є сфери, які пізнаються раціонально, є й такі, які пізнаються інтуїтивно. Розділити, виокремити їх неможливо. Це – цілісність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів. Таким чином, коли руйнується раціональність, відроджується міф.

Політична теорія і практика мають враховувати всі сторони життєдіяльності, всі аспекти буття. Саме вона – політична практика – свідчить про те, що вплив міфу на масову свідомість посилюється.

Поготів – міфотворення стало невід’ємною частиною практично всіх внутрішньо- і зовнішньополітичних процесів, складовою державного управління, зрештою – політичної культури та ідеології.

Нині Україні доводиться одночасно вирішувати комплекс завдань минулого, сьогодення і майбутнього. Очевидно, що без консолідаційного та позитивно конотованого національного міфу вкрай важко реалізувати державницький потенціал. Саме тому в різні періоди порівняно нетривалої історії незалежної держави формувалися (змінюючи та водночас посилюючи одна одну) міфологеми «подолання “ізмів”», «української національної ідеї», «відродження», «політичної реформи», «майдану», «команди однодумців», «євроінтеграції», «команди професіоналів», «модернізації» тощо. На основі старих міфів створюються нові, на основі нових – відтворюються попередні.

У період соціокультурної кризи на тлі посилення суспільної аномії наростання відчуття невпевненості в майбутньому, залежності від зовнішніх обставин активізуються архаїчні нашарування масової свідомості, що сприяє міфологізації політичної сфери суспільства. За цих умов раціональне й ірраціональне, суб’єктивне й об’єктивне поєднуються в конкретно-чуттєвому образі, причинно-наслідкові зв’язки ігноруються, дійсність символізується, посилюється емоційне її сприйняття.

У повсякденній політичній практиці «присутні», насправді, щонайменше два рівні міфотворення – штучне (політтехнологічне) і масове. Серед основних завдань політичних технологів, по-перше, легітимізація чинної влади, по-друге – виробництво ціннісно-ідеологічних установок, за допомогою яких формується масова свідомість. Це – складний процес, і не варто ставитися до нього спрощено, сприймаючи масову свідомість виключно як «міфологічну». Будь-яка людина передусім керується логікою. Інша справа, що технологи через ідеологію воліють звертатися саме до глибинних пластів психіки. Адже, з огляду на архаїчність походження, вони є чутливішими, дієвішими. Так само як первісні, базові потреби – сильніші, ніж соціальні.

Не без «допомоги» політиків і політичних технологів – найактивніших міфотворців – масовою свідомістю міф сприймається переважно як негативне явище: часто використовується як синонім «неправди», «обману», «недостовірності», «омани», «фальші» тощо.

Насправді ж міф, зокрема (а можливо, й передусім) політичний, виконує вкрай важливу функцію забезпечення цілісності світогляду, досягнення світоглядного консенсусу різних соціальних груп, а в кризових умовах, в умовах ціннісної невизначеності – стає своєрідним захисним механізмом соціуму. Навіть карбуючи міф наведеними вище синонімами, їх автори (почасти несвідомо) використовують для аргументації інші міфи. Очевидно тому, що жодна злагоджена побудова світосприйняття не можлива без них.

Політичний міф стає своєрідним засобом конструювання політичної реальності, побудови відповідної ціннісної системи. Адже одна з ключових функцій міфу полягає в тому, що він (міф) для розв'язання будь-якої проблеми завжди «пропонує» несуперечливу конструкцію, полегшує сприйняття закладених сенсів.

Міфологічна модель світу – це не лише цілісність, неподільність, нерозривність уявлень і пояснень світу, що будується на тотожності макро- і мікрокосмосу, природи та людини. Це ще й – синтез минулого, пояснення сьогодення та уявлень про майбутнє, поєднання буття кількох поколінь через створену соціумом систему цінностей, понять, традицій, культури. Міф був і, багато в чому, залишається основою смислотворення, життєвим дороговказом. Характерною особливістю міфу була і залишається здатність до створення ідеальної, несуперечливої й завершеної моделі світу, системи знань про навколишнє середовище і про місце людини в ньому як невідокремлюваної єдності. У цьому сенсі міф – конкретність і реальність, дійсність і майбуття.

Привабливість тієї чи іншої ідеї, ступінь її сприйняття суспільством прямо залежить від рівня її міфологічності. Саме тому будь-яке політичне явище чи політичний процес неможливо аналізувати, виходячи лише з їх змісту, адже вони є своєрідним результатом соціокультурної міфотворчості.

Замало створити міф. Важливо надати стійкості його конструкції, інакше його чекає руйнація. Міф має постійно «підживлюватися» практичними діями, що надаватимуть міфологічній конструкції стійкості й, водночас, гнучкості.

Аналізуючи вплив міфотворчості на процес консолідації, політичну свідомість і буття, варто застерегтися від його трактування винятково у негативному контексті. Міфологічні конструкції – цілісні й універсальні. Універсальність такої конструкції полягає

ще й у її специфічній спрямованості. З одного боку, міф націлений на усунення суперечностей чинного порядку, його легітимації, а з іншого – є підґрунтям оновлення, нищення чинного і розбудови нового соціального і політичного устрою, нових норм і зразків поведінки.

Жодне суспільство не може обійтися без міфологізації. І будь-яка комунікація в сучасній ситуації пов'язана з процесами реміфологізації, без чого неможлива будь-яка маніпуляція, де головне – видати уявне за дійсне, штучну ілюзорну конструкцію за реальність. Крім того, міф – це специфічна форма створення і поширення інформації, і використання його можливостей для створення «образу» майбутнього має неабиякий позитивний ефект суспільної консолідації. Міф поєднує раціональне й ірраціональне знання, він є не лише характерною рисою історичної пам'яті народу, але й підставою сучасних оцінок політичного і соціального світу. Поєднання раціонального та ірраціонального знання у міфі, опертя його на суспільну психологію з усіма її вадами й сильними сторонами робить міф стійким і гнучким, особливо коли він набуває орієнтаційних ознак.

Використання вже наявних (наприклад, «європейського») і сприйнятих суспільством нових міфів потребує їх посилення раціональними, практичними складовими. У такому разі міф стає ефективним політичним засобом досягнення цілей. При цьому, він виконує важливу соціальну функцію – створює колективну ідентичність членів суспільства. Завдяки цьому соціум як спільнота набуває своєї безперервності (тотожності, гомогенності).

У сприйнятті й прийнятті соціально-політичного міфу як підстави суспільних/політичних рішень і дій превалює фактор віри у тому сенсі, що для повної та адекватної реалізації програми необхідно вірити в її успішність. Віра в реалізацію, доцільність, правильність реформ, наміченого курсу супроводжувала всі великі (як у позитивному, так й у негативному сенсі) перетворення.

Суспільству об'єктивно потрібні орієнтири у вигляді міфів, які б визначали подальший складний перебіг подій, консолідували суспільство, створювали відчуття впевненості й частково знімали соціальну напругу.

Державотворчі процеси і їх спрямованість, багато в чому, залежатимуть від наявності позитивного державницького політичного

міфу, побудованого на консолідаційних ідеях, стійких взаємних очікуваннях, ефективному політичному управлінні.

Україна отримала «революцію знизу». Водночас, революційні події мали переважно «рефлексивний» характер: відмова влади від підписання Угоди про асоціацію з ЄС – масові громадські протести – силове придушення – масовий спротив – утеча Президента. Здавалося б, основна перешкода на шляху до підписання Угоди подолана. Разом із тим, виникла інша – ключова проблема революції. Проблема влади. Ані політична опозиція, ані її лідери не були готовими до неї. Отримавши владу із рук революційного народу, вони виявилися, поки що, не готовими й до кардинальних рішень щодо реформування старої політико-управлінської системи – до революції зверху.

Відсутність чіткої артикуляції стратегічного бачення реформ, їх змісту, основних напрямів і принципів дезорієнтують громадськість, створюють передумови для різновекторності енергії суспільства. Щонайменше, два аспекти цієї проблеми уможливають сучасні виклики суспільно-політичного характеру.

Перший – зовнішній. Кримські події та російська агресія на Сході України визначили об'єкт зовнішньої загрози. Єдність владних і суспільних оцінок щодо цього є очевидною. Розбіжності виникли не лише на «інструментальному», але й на системному рівні.

Держава і її органи управління, здебільшого, виявилися неготовими до ефективних дій за нових умов, а суспільне єднання не сприймалося як «інструментальний» ресурс. Натомість суспільство (через громадські інститути й неінституційні об'єднання, єдність оцінок, готовність до спільних дій) створило такий ресурс. Події весни–осені 2014 року засвідчили його ефективність. Укотре конкретними діями випробовувалися «на міцність» стара система управління і новий механізм – громадської участі у ньому. З одного боку – самовідданість бійців добровольчих батальйонів, волонтерів, готовність до моральної й фінансової підтримки оборонців країни громадянами різного віку і статку. З другого – непрофесіоналізм управлінців, що межує зі зрадництвом (а іноді й зрада), безвідповідальність (щонайменше – неготовність взяти її на себе), невизначеність і нерішучість керівників оборонного відомства, органів охорони здоров'я, соцзабезпечення тощо. Багато в чому громадська активність протистояла і долала неповоротку,

обтяжену інструкціями й незмінними нормативними актами управлінську систему.

Другий виклик, що постав перед країною, – внутрішній. У визначенні основних джерел цієї загрози такої одностайності влади і суспільства, очевидно, немає. Визнання загрози «другого (внутрішнього) фронту» має спонукати до об'єднання зусиль нової влади і громадянського суспільства за всіма його (фронту) напрямками. Серед них, на наш погляд, першочергове – подолання притаманного вітчизняній еліті синдрому політико-управлінської прокрастинації – відкладання (уникання) прийняття й реалізації важливих політичних і управлінських рішень [13]. Це явище найчастіше зумовлюється неготовністю суб'єкта, котрий має прийняти таке рішення, взяти на себе відповідальність за його наслідки. Серед основних ознак прокрастинації – прагнення відкладання прийняття рішень або затягування виконання завдань, схильність до перекидання своєї відповідальності на інших. Прокрастинатори працюють хаотично, без плану або лише за умови невідкладності.

В українських умовах причиною політичної прокрастинації є автаркія владних еліт, котрі розглядають суспільство лише як ресурс для забезпечення власного майнового та владного статусу, однак не сприймають себе як частину суспільства, відповідно – не пов'язують позитивні суспільні перетворення із власним благом. Саме тому політична еліта, яка вражена автаркією, може паразитувати на суспільній стагнації, відкладаючи істотні суспільні перетворення, оскільки їх здійснення може зумовити втрату владних позицій. Ще донедавна вихід із цієї ситуації владні еліти України знаходили в маніпулюванні суспільною думкою, посиленні патерналістських настроїв і загостренні фундаментальних суспільних суперечностей (мовних, релігійних, регіональних, етнічних тощо).

Переважає більшість декларованих раніше та навіть започаткованих реформ не стали об'єднаним фактором суспільного розвитку, ефективним інструментом позитивних змін. Частіше вони залишалися у вигляді проголошених, але не реалізованих, проєктів, планів, концепцій, затверджених, але не виконаних рішень. Головною перепорою на шляху українських реформ, на наш погляд, був здебільшого не зовнішньо-, а внутрішньополітичний фактор. Серед його основних ознак: неконсолідованість еліт, корумпованість,

перманентна, нецивілізована (багато в чому – аморальна) боротьба фінансово-економічних і політичних кланів за владу, споживацьке ставлення до володіння нею. Як наслідок, Україна отримала «власну» – недосконалу й суперечливу – «політику перетворень» як результат багаторічних спроб і помилок. За відсутності чіткої артикульованої й формалізованої стратегії суспільного розвитку вони набули ознак «хронічних» і навіть – провідних тенденцій.

Сучасний стан суспільного розвитку досить часто порівнюють із новим етапом боротьби за незалежність. Багато в чому – справедливі порівняння. У цьому сенсі вкрай важливим є подолання прорахунків етапу минулого. Адже зі здобуттям незалежності перед державою також стояли проблеми, розв'язання яких потребувало врахування комплексу принципово нових, жорстко детермінованих обставин. Вони поєднували, з одного боку, необхідність розв'язання невідкладних соціально-економічних проблем, зумовлених зміною суспільно-політичного ладу, з другого – усвідомлення й освоєння нового політичного простору і, бодай на рівні логіки, розуміння й конструювання майбутнього.

Як і нинішні, колишні «молоді» українські управлінці вимушені були оперативно розв'язувати найгостріші проблеми соціально-економічного характеру, найактуальніші питання збереження соціуму й забезпечення його рівноваги. Разом з тим, інше – ключове (на етапі становлення української держави) завдання – розробки стратегії державного розвитку – відтермінувалося. Проблема подолання «результатів» того відтермінування Україна вимушена вирішувати 23 роки потому.

Подолання політико-управлінської прокрастинації, за умов нової політичної реальності, стає принципово важливою суспільно-політичною, світоглядною проблемою. Прокрастинація – серед тих небезпек, що можуть спричинити невдачі сучасного етапу трансформації через неузгодженість, непослідовність і хаотичність політики змін. А непослідовність і хаотичність зумовлена, передусім, відсутністю чіткої стратегії розвитку. Чіткого окреслення європейського її вектора, за нинішніх умов, замало. Необхідною і нагальною проблемою сучасного етапу державотворення стає розробка стратегії суспільного розвитку.

У нашому розумінні, стратегія суспільного розвитку – це є світоглядно обумовлена сукупність поглядів, оцінок та принципів,

які визначають загальне бачення шляхів розвитку; достатньо абстрактний, довгостроковий, максимально загальний (недеталізований), послідовний, конструктивний, раціональний, підкріплений ідеологією, стійкий до невизначеності умов середовища план досягнення успіху. Реалізація такого плану передбачає забезпечення перетворення абстрактного у конкретне через деталізацію, пошук і апробацію засобів, постійний моніторинг, аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на зміст, його коригування тощо. Виходячи із цих уявлень, виокремимо, щонайменше, три сутнісні ознаки стратегії суспільного розвитку.

1. Стратегія – найзагальніша світоглядна раціональна картина (уявлення) майбутнього та загальний вектор його досягнення.

2. Стратегія – своєрідна матриця, що містить сукупність віри, переконань, цінностей і, водночас, засобів й інструментів досягнення мети.

3. Стратегія – легітимований, загальновизнаний і загальноприйнятний зразок («нормативний» шаблон) для вирішення поточних завдань, їх відповідності стратегічній меті.

Іншими словами, стратегія суспільного розвитку – це своєрідна надія, амбітний план-проект майбутнього, пов'язаний з оцінкою сьогоденних (стартових) позицій, потенціалу, можливостей, ресурсів і загроз. Це план, пов'язаний із прогнозом стратегії розвитку інших країн і співвіднесення з їх стратегічними цілями. Нарешті, стратегія – це передбачення шляхів глобального розвитку, цивілізаційного поступу і нашого місця в ньому. Коли йдеться про стратегію, мовиться, передусім, про майбутнє. Багато в чому – ірраціональне, багато в чому – міфологічне, оскільки стратегія – не лише ідеальна форма для проектування майбутнього, але й – актуальна діяльність, наповнена змістом.

Наявність універсальної ідеї (надії) – фундаментальна і ключова складова державної стратегії розвитку. Вона має бути, з одного боку, простою і зрозумілою, з другого – «символічною» й у свідомості людей безпосередньо пов'язаною із «соціальним часом». Як, наприклад, ідея свободи і демократії для Сполучених Штатів Америки, або ж – ідея справедливості, рівності й братерства для колишнього Радянського Союзу, але не «ідея» виправдання наявного стану речей.

Проектування майбутнього – аксіологічне явище й можливе лише на певній світоглядній ідеології, на певній системі цінностей. Стратегія має не просто орієнтуватися на перспективу, але й мати ясні цілі, спиратися на моральні норми, конкретні цінності, формувати відповідні ідентичності, як інструменти саморозвитку. Рух країни у європейському напрямі створює сприятливі передумови для інтеграції у ціннісний, етичний простір Європи. Разом з тим, стратегування – це проектування образу країни, проектування майбутнього і її місця в ньому.

Очевидно, що розробка стратегії суспільного розвитку ускладнюється впливом низки несприятливих, хоча й об'єктивних, факторів: зовнішня агресія і необхідність концентрації сил на її подолання, брак можливостей швидкого й ефективного розв'язання економічних, фінансових, соціальних проблем тощо. Разом з тим, країна отримала чи не найважливіший ресурс державотворення – консолідоване, мобілізоване на досягнення мети суспільство.

Для розробки та реалізації стратегії необхідно створювати певні групи інтересів. Чи не вперше в сучасній історії суспільного розвитку роль такої «групи» може відіграти саме громадянське суспільство.

Без стратегічного мислення в політиці та в державному управлінні Угода про асоціацію з ЄС може залишитися лише заявкою на реалізацію нашою країною свого стратегічного вибору. В іншому разі – підписання Угоди може стати стратегічною програмою прогресивних змін у політичній, правовій, соціальній, зрештою – ціннісній сферах, перспективним планом адаптаційних заходів у галузях економіки, фінансів, торгівлі, енергозабезпечення, у державному управлінні та законодавчому забезпеченні цих змін.

Суспільна консолідація – це, передусім, результат процесу формування нового ціннісного підґрунтя здійснення кардинальних змін сучасного соціально-політичного розвитку. Одним із найважливіших принципів і, водночас, інструментів суспільних реформ є прийнятна для переважної більшості громадян консолідаційна ціннісна парадигма. Саме тому метою кожного політичного режиму є прагнення сформувати систему цінностей, на яку орієнтуватиметься широкий загал. Суспільство, у якому досягнуто консенсусу щодо того, що є цінністю, може розглядатися як стабільна система,

оскільки у ній зникає головне джерело суперечностей між окремою особою та суспільством у цілому.

Десятиліттями колишня офіційна ідеологія спекулювала ідеєю «морально-політичної єдності» суспільства, залишаючи поза увагою проблему забезпечення ціннісного консенсусу більшості громадян щодо найважливіших питань суспільного буття, системності світогляду як елементу стабільності.

Відмовившись від цієї офіційної доктрини, суспільство «відкрило» для себе існування різноманітності цінностей як природного стану людських спільнот. Урахування цієї різноманітності є одним із базових елементів суспільного існування і розвитку. За самою своєю природою вони (цінності) амбівалентні, містять різні, часто – протилежні оцінні підстави, як позитивних, так і негативних інтерпретацій явищ і процесів. Прикладом такого ціннісного різноманіття є одночасна наявність у сучасних суспільствах традиційних (іноді навіть архаїчних за своїм змістом) цінностей і цінностей трансформованих, адаптованих до сучасних реалій. Таке співіснування традиційних і модернізованих форм ціннісної свідомості – поширене явище і закономірний процес розвитку. Характерними вони є і для сучасних суспільств високорозвинених країн: Сполучених Штатів Америки, Канади, країн Західної Європи. Більшою мірою таке співіснування і «взаємопроникнення» цінностей притаманне країнам, що розвиваються, країнам, які стали на шлях трансформаційних змін. Іноді «модернізовані» цінності існують у вигляді своєрідних «вкраплень» на тлі цінностей традиційних.

Для України, на нашу думку, важливим є досвід окремих країн, яким вдалося використати ціннісно-культурну «архаїку» як потужний ресурс суспільної модернізації. Очевидно, серед факторів, що сприяли стрімкому індустріальному розвитку Японії, Китаю або нещодавно ще індустріально відсталих країн Азії, – є вмілье «щеплення» комплексу модернізаційних процесів і традиційних ціннісних систем, їх своєрідна «імплементация» у контексті глобалізаційних змін.

Разом з тим, маючи за мету масштабні, системні суспільні зміни, варто залучити для цілей розвитку широкий спектр не лише матеріально-технічного, сировинного, природного, кадрового тощо ресурсу, але й своєрідний «ресурс» культурних елементів, збережені звичаї, традиції, звички, цінності й мотиви. Іншими словами, зда-

валося б, що за певних умов усе «наявне» може бути перетвореним на ресурс для досягнення поставленої мети. Однак мета, як відомо, не завжди байдужа до засобів її досягнення. І в цьому контексті ключовими стають ціннісні аспекти трансформаційних змін.

Успіх проголошених реформ значною мірою залежить від рівня сформованості, змісту й ієрархії базових цінностей. Водночас, зміст і структура фундаментальних цінностей мають не лише свідчити про готовність суспільства до змін, про прагнення соціальних груп виступити суб'єктами цих змін, але й – містити чітке бачення їх мети, уявлення про шляхи та способи її досягнення. Важливим чинником суспільних реформ є саме уявлення про мету очікуваних змін, терміни їх реалізації. А мета, в суспільній свідомості, тісно пов'язується з цінностями, передовсім – цінністю особистості. Домінування ж у суспільстві традиційних ціннісних уявлень спрямовуватиме модернізаційні процеси поза інтересів особистості. «Вмонтоване» у масову свідомість покоління, цінності якого формувались у часи СРСР, уявлення про людину як про засіб досягнення ідеологізованої «мети», досить слабо пов'язується з цінністю конкретної людини, її особистісними цінностями та життєвими планами. «Індустріалізація», «колективізація», «боротьба за мир у всьому світі» та інші соціально-політичні процеси, свідками і учасниками яких були представники того покоління, мали на меті інші – протилежні орієнтації.

Тривале вкорінення до масової свідомості цінностей «безкласового суспільства», праці на «спільне благо» та «делегування» владі права його розподілення (з вірою обіцянкам «задоволення потреб кожного») не сприяли своєчасній легітимізації реального факту суспільного і ціннісного розшарування. Незбалансованість політичних, економічних, моральних, культурних цінностей, ціннісних і поведінкових орієнтацій призвели до деформації таких цінностей, як освіченість, професіоналізм, чесність, порядність. Уявлення про добро і зло, про справедливість і несправедливість, моральність і аморальність набувають фрагментарності й «використовуються» задля досягнення власних або групових інтересів.

Характерною ознакою останніх десятиліть стало розмежування політичних еліт, створення впливових економічних угруповань, посилення процесів матеріальної поляризації. Серед іншого, в цій площині коріниться процес «олігархізації» сучасної української

політики. На жаль, і зміна влади, допоки, не призвела до його (цього процесу) послаблення. Прихований ціннісний конфлікт у нинішніх умовах загрожує ще більшою поляризацією суспільства, наростанням соціальної напруги, накопиченням дисбалансу між суспільними цінностями та реальними соціально-політичними процесами, що в ньому розгортаються. Небезпечною тенденцією сучасного етапу суспільного розвитку є й те, що нині, як і раніше, «політична еліта України не спроможна осмислити суспільні процеси та виклики, світовий досвід та наші особливості. І на цій основі запропонувати певну формулу суспільного устрою, організації життя суспільства, яка б відповідала національним інтересам і сприяла розв'язанню реальних проблем, які постали перед нами» [14].

За неможливості створення ціннісно-орієнтаційної єдності громадян і влади остання (безумовно – приховано) застосовувала відомий ще із часів римського сенату принцип *divide et impera* (розділяй і володарюй). Цей принцип досить активно використовувався українською владою у «регулюванні» внутрішньополітичних процесів шляхом створення і підтримки певної напруги у взаємодії політичних сил, фінансово-промислових груп, професійних і громадських об'єднань, різних соціальних прошарків населення. Показовим, у цьому сенсі, є владний алгоритм «розв'язання» проблеми, що виникла у 2010 році, коли тисячі підприємців вийшли на вулиці з вимогою скасувати зміни до податкового кодексу, що передбачали практичну ліквідацію спрощеної системи оподаткування. Ці події в сучасній історії українського протестного руху дістали назву «Податкового майдану». Протести в обласних центрах України не вплинули на наміри влади впровадити дискримінаційні норми. Більш масштабний протест на майдані Незалежності у Києві був нівельований шляхом «розпорошення» через домовленості у середовищі його активістів і певних поступок для окремих категорій підприємців.

Аналогічний апробованому механізм застосовувався і щодо протестів «чорнобильців», «афганців», «дітей війни» тощо. І якщо в соціально-економічній сфері зазначена тактика (до певної міри) спрацьовувала, то в контексті прагнення загальнонаціональної єдності вона давала «збої». Громадяни дедалі більше усвідомлювали джерела власного невдоволення і вбачали їх у наявній системі «владарювання». У ситуаціях протесту проти міліцейського сва-

вілля, що склалися у зв'язку з подіями у Врадіївці (Миколаївська область) або суддівської несправедливості щодо сім'ї Павличенків (Київ), означилася тенденція громадянського єднання.

В арсеналі влади була ще одна дезінтеграційна технологія. Грунтувалася вона на наявних регіональних особливостях, розбіжностях у ставленні до історичних подій, зовнішньополітичних і мовних переваг тощо. В українських реаліях ця тактика не завжди була «плідною», хоча й активно застосовувалася окремими політичними силами (зокрема, під час президентських виборів 2004 року). Побудована на створенні, посиленні й використанні регіональних особливостей, міжнаціональних чи міжконфесійних розходжень або розбіжностей, ця технологія в Україні була не досить ефективною і застосовувалася здебільшого у передвиборчий період. Тобто, як внутрішньополітичний, цей чинник працював досить «кволо». Використання ж наявних в українському соціумі певних регіональних відмінностей політтехнологами іншої держави призвели до неочікуваних ними результатів.

Варто зауважити, що донині фактор зовнішньополітичного чинника на формування національної ідентичності залишається малодослідженим. Як правило, зовнішньополітичний фактор, як такий, що впливає на становлення ідентичності, аналізувався у контексті розвитку процесів глобалізації, євроінтеграційних процесів. Справедливий і виправданий підхід. Разом з тим, зовнішньополітичний чинник набуває зовсім іншої «ваги» й «сили» у разі прямого зовнішнього втручання у внутрішньополітичні процеси, відкритої чи прихованої військової агресії. Очевидно, що за таких умов змінюється й характер дії зовнішньополітичного чинника на механізми формування ідентичності. Саме його вплив виявився вирішальним у появі відчуття єдиної країни, своєрідним каталізатором процесів консолідації української нації.

Консолідоване, мобілізоване, готове до самообмежень і боротьби за незалежність власної держави суспільство – є найважливішим ресурсом подолання кризи. Лише за його наявності й залучення новою українською владою ефективними будуть дипломатична, фінансова, економічна, організаційна, будь-яка інша міжнародна підтримка. У цьому контексті, аналізуючи сучасну ситуацію в Україні й у Європі, Джордж Сорос зазначив: «Євро-

союз врятує себе, рятуючи Україну», разом з тим, «в першу чергу важливою є позиція та поведінка українського народу» [15].

Ступінь розвинутості держави і її здатності гарантувати безпеку своїм громадянам ще донедавна визначалися майже виключно економічними й технологічними чинниками. Саме на них спиралися й плани «Модернізації України», визначаючи їх «стратегічним вибором» країни [16]. Модернізація бачилася, переважно, як удосконалення економічних і фінансових важелів, підвищення ефективності використання природного та трудового ресурсу, надр, а функція «кратівного кола» від можливих катаклізмів відводилася науково-технічному прогресу. Таким підходом, по суті, обґрунтовувалася «навздогінна» спрямованість реформ.

Очевидною була й панівна тенденція на досягнення певних орієнтирів шляхом запозичення й освоєння готових зразків високорозвинених країн. Така спрямованість й задавала своєрідні параметри не лише економічного, фінансового, соціального розвитку, але й – мотиваційної його складової. У цьому сенсі поза увагою залишалися, щонайменше, два аспекти процесу формування нового стану суспільства, його позитивного розвитку.

Перший, на наш погляд, визначальний і ключовий аспект – ціннісно-смісловий – необхідність визначення реформування, насамперед як загальнонаціонального, соціокультурного та соціально-політичного процесу цілеспрямованої і скоординованої діяльності зі створення нових смислів та цінностей, нової їх системи [17].

Другий – суто практичний. Ідеться про пріоритети реформаторських зусиль. Спрямовуючи їх на очевидні й наявні «зразки» (не нами створені), зосереджуючись на досягненні важливих і необхідних змін у виробничій, економічній, фінансовій і соціальній сферах тощо, автори проекту «модернізації» залишали країну, на наш погляд, без «майбутнього». У цьому полягає сутність «навздогінності» реформ. Адже прагнення досягнень у певних (таких, що вже існують) сферах – важливий, але малоперспективний орієнтир. В умовах глобалізації «прорив» (технологічний, соціальний, гуманітарний) можливий лише у неосвоєних сферах, можливо – у тих галузях, які ще не сформувалися як перспективні або доцільні. Їх пошук і визначення, створення ще «неіснуючого» можливе лише завдяки науці. Недооцінка ж цього напряму – очевидна. Проект

«модернізації» науки було викладено на 4 із 400 (загального обсягу) сторінках «Модернізації України». Підрозділ, присвячений науці, містив переважно завдання «поліпшення управління науковою сферою» та його «оптимізацію» або ж – підвищення «показників цитування й інтегральних індексів стану розвитку вітчизняної науки» [18].

З погляду суспільної консолідованості, такий підхід – орієнтація на «другорядність», залежність від досягнень у інноваційних сферах інших країн. З іншого погляду – це недооцінка ролі й місця науки у загальноцивілізаційному розвитку і потенціалу вітчизняної науки зокрема. Безумовно, наукова сфера витратна і навіть не завжди окупна. Результати наукового пошуку можуть бути актуальними «сьогодні», а можуть бути актуальними й через 100 років. Але лише в науковій царині лежать ті «пласти» незвіданого, які в змозі визначити прогрес і його (можливо нові) вектори. Лише інвестування у науку і застосування її досягнень можуть подолати соціально-економічну «навздогінність», забезпечити і економічну, і соціальну інноваційність. У цьому сенсі, визначення наукової галузі як пріоритетної сфери суспільного розвитку є не лише економічно виправданим, але й перспективним консолідаційним фактором.

Презентовані у період передвиборчої кампанії–2014 основні положення програми розвитку України «Стратегія реформ–2020» викликали чимало критичних суджень. Зауваження щодо змісту цього документа й обґрунтованості його положень висловлювалися не тільки політиками-учасниками парламентських перегонів, але й науковцями, представниками експертного середовища [19–21]. Критика – небезпідставна. Щоправда, за відсутності повного тексту стратегічного документа [22] аналізуються поки що лише окремі прогностичні показники економічного і соціального розвитку, зауважується відсутність їх фахового обґрунтування та кількість реформ (передбачається майже одночасна реалізація 60 реформ та спеціальних програм).

На нашу думку, такий критичний підхід є свідченням, щонайменше, двох позитивних тенденцій. По-перше, суспільного усвідомлення актуальності проблеми стратегії як комплексного плану подальших дій нової влади. По-друге – прагнення громадянського суспільства до участі в розробці такого плану та готовності до всебічного контролю за його реалізацією.

На тлі «братньої» зради, анексії частини території країни, людських втрат внаслідок військових дій, руйнування інфраструктури цілих регіонів, зубожіння більшості населення громадяни країни виявляють згуртованість і готовність до випробувань. Водночас, за таких умов вплив на масову свідомість «позараціональних» (побудованих виключно на гаслах, закликах і обіцянках) факторів значно послаблюється. Саме тому суспільний запит на конкретику у визначенні цілей розвитку, проведення своєрідного аудиту ресурсів, оприлюднення механізмів і суспільної «вартості» реформ, персоніфікація їх очільників та громадський контроль за реалізацією стають неминучою ознакою нової реальності.

Разом з тим, як справедливо зазначає відомий вітчизняний економіст А. Гальчинський, «базисні положення стратегії розвитку держави повинні розроблятися професіоналами. Обґрунтування перспективи – це найскладніший сегмент економічної теорії та економічної політики». Відзначаючи позитивну роль і необхідність участі у розробці й обґрунтуванні стратегії суспільного розвитку інститутів громадянського суспільства, науковець наголошує, що «метаскладні проблеми не вирішуються засобами революційної доцільності. Спираючись на революційний ентузіазм, їх можливо розв'язати лише інструментами професійно осмислених, системно збалансованих рішень». У світовій практиці інститути громадянського суспільства інтегруються у відповідний процес на рівні експертних оцінок і відповідної корекції [21].

Зрозуміло, що за нинішніх умов стрімкого розвитку зовнішньо- і внутрішньополітичних подій, необхідності оперативного та результативного розв'язання нагальних, часто – болісних проблем, пов'язаних із ними, досить складно зосередитися на виробленні довгострокової, навіть – середньострокової, перспективи. Але без її формування й інтеграції з масовою свідомістю, зрештою – інтеріоризації (як побудови внутрішнього плану дій) національна консолідація неможлива. Крім того, «закритість» влади в розробці стратегій реалізації реформ, «несподіваність» рішень, особливо у напрямках, що безпосередньо стосуються соціально-статусної сфери – пенсійної, трудової, житлово-комунальної, здоров'я, освіти тощо, здатна викликати не лише хвилі протестів, але й переоцінку ролі держави і міри її відповідальності перед суспільством і людиною за свою діяльність.

Очевидно, що не кількістю реформ визначатиметься їх ефективність, а дієвістю мотивів їх реалізації й критеріями оцінки результатів. (Скажімо, Лісабонська стратегія містить незрівнянно більше напрямів, але спрямовані вони на досягнення визначених цілей, оцінка реалізації котрих здійснюється за конкретними показниками. Головне ж – визначено основний ресурс стратегії, на забезпечення якого й спрямовуються зусилля спільноти). Будь-що, але, як зазначав, із притаманною йому емоційністю, К. Бендукідзе, «якщо найближчим часом не провести кардинальні реформи, то Україна як держава в нинішніх кордонах може перестати існувати» [23].

Презентуючи «Стратегію реформ–2020», Президент держави наголосив, що головна мета стратегії – членство України в ЄС [24]. Її досягнення здатне стати міцним консолідаційним стрижнем суспільних перетворень. Водночас, варто врахувати, що однією із характерних ознак нової суспільно-політичної реальності є вкрай критичне ставлення до (навіть позитивно маркованих) міфологем.

Визначаючи європейський вектор як напрям суспільного розвитку, Україні, очевидно, варто орієнтуватися й на стратегічні цілі європейського співтовариства. На порозі нового тисячоліття Європейський Союз визначився із такою стратегією та її основними цілями.

Ще донедавна риторика політичних лідерів і керівників держави, актуальні матеріали засобів масової інформації, зведення новин були зорієнтовані здебільшого на висвітлення і вирішення проблем економічного, фінансового характеру, соціального забезпечення, подолання кризи у цих сферах. Безумовно, важливих і гострих проблем. Водночас, характер і зміст цієї риторики спрямовувався на підтримання патерналістського типу державної політики, коли держава виступає в ролі головного суверена над громадськістю, виявляючи постійну «турботу про громадян». Такий підхід влади до «взаємодії» із суспільством був спрямований на формування громадянської несамостійності, пасивного підпорядкування, що зводить потреби лише набуттям захисту, доступу до засобів існування і т.д. По суті, авторитарний характер політики державного патерналізму мав стримувати розвиток громадянського суспільства і посилювати матеріальну залежність, політичну інертність і духовну несамостійність народу.

Не лише політики та керівники держави, але й окремі вітчизняні аналітичні установи, зокрема – науковці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України – вважали, що питання загальнонаціональної консолідації, політичної нації, державної мовної політики, міжетнічних відносини не належать до кола найважливіших проблем [25]. Інтерпретуючи результати соціологічних опитувань, науковці зазвичай висловлювали стурбованість станом вирішення соціально-економічних питань (зростання цін, низький рівень зарплат і пенсій, зростання безробіття, низький рівень комунальних послуг тощо). Питання ж процесу формування загальноукраїнської національної ідентичності (мовної політики, НАТО, оцінки історичних подій, відносин з ЄС та з Російською Федерацією тощо) науковцями НІСД характеризувалися як «традиційно конфронтаційні» й аналізувалися, переважно, в контексті передвиборчих перегонів. Саме (і виключно) у цьому контексті науковці Національного інституту стратегічних досліджень зверталися до проблеми регіональних особливостей, вказуючи на практику їх «використання політиками у власних цілях».

На нашу думку, такий (досить поширений) підхід є дещо хитким. Методологічна хиба полягає у спробі сегментування сфер (через виділення їх окремих параметрів) життєдіяльності без подальшого їх синтезу. Адже суспільство – це цілісна соціальна система, що утворена (знову ж таки – цілісними) соціальними суб'єктами, якими є особа, сім'я, клас, група, нація, зрештою – держава. Саме тому «патерналістська» підміна понять, спроба ранжування цінностей (потреб), а потім – трактування їх як таких, що визначають поведінку, нівелює цю природну цілісність і призводить до одномірності сприйняття політичною елітою інших соціальних суб'єктів. Очевидно, відбувається це й з причини недооцінювання соціально-психологічних факторів під час дослідження соціальних і політичних процесів.

Революцію неможливо завершити, не вирішивши основних суперечностей, які її спричинили. Саме тому перетворення енергії суспільного єднання, очікування кардинальних змін і готовності до самопожертви задля їх досягнення мають бути конвертованими у реальні дії, спрямовані на розв'язання ключових проблем. Особливої ваги, у цьому сенсі, набуває ефективна й інтенсивна комунікація влади з громадськістю.

У революційні часи слова, гасла та обіцянки вимагають прийняття швидких і конкретних рішень, ефективної їх реалізації й незабарної результативності. Безумовно, об'єктивних причин, що гальмували суспільний розвиток, було й залишається чимало. Разом з тим, риторика, спрямована на «пояснення» цих причин на тлі невдалих кадрових рішень, неефективності роботи правоохоронних органів (навіть стосовно розслідування резонансних подій на Майдані), відсутності належного реагування на злочинну бездіяльність чиновників військового відомства тощо неодноразово ставали підставою невдоволення людей.

Безумовно, українську спільноту консолідували позачергові вибори Президента України 25 травня 2014 року. Вдруге в українській історії президентські вибори пройшли в один тур. Перші «однотурові» вибори Президента України відбулися 1 грудня 1991 року, коли Л. Кравчук, з результатом 61,59%, здобув перемогу в першому ж виборчому турі. Очевидно, нинішня згуртованість виборців є показником усвідомленням відповідальності – своєрідним відтворенням чуття «нового соціального часу», яке було притаманне початку історії незалежності країни.

Чи не вперше передвиборча кампанія пройшла динамічно і водночас – стримано. Кандидати і їх виборчі штаби не спростовували «вигадки конкурентів», не зверталися із позовами до суду. Дані екзит-полів збігалися в межах похибки й ще до оголошення ЦВК, країна не сумнівалася у результатах виборів.

Уперше всі регіони країни, серед 22 учасників перегонів, лідерство віддали одному кандидату. Рациональним виборцем переможець президентських перегонів сприймався як кандидатура Майдану, новий склад Кабінету Міністрів України, частково реформатована Верховна Рада – як «команда» нового Президента. Президентські вибори і їх результат засвідчили прагнення громадян країни до переходу від невизначеності й хаотичності державної політики до її впорядкованості.

Трагічні події на Майдані, анексія Криму, антитерористична операція на Сході країни консолідували суспільство. Стрімкі зміни персонального складу керівників держави, динамічний розвиток суспільно-політичних процесів, усвідомлення сили громади й відчуття її єдності, зміст інавгураційної промови новообраного Президента України, підписання політичної, а згодом – економіч-

ної частин Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, успіхи української дипломатії, декларування і певні позитивні кроки Заходу щодо підтримки українських реформ – усе це створило особливу атмосферу віри у невідворотність позитивних і швидких суспільних змін.

Військова агресія сусідньої держави, прагнення миру і доко-нечної перемоги над чинною досі системою правління проявилися у громадянській мужності й самовідданості, готовності до проти-стояння зовнішнім загрозам і внутрішнім викликам. Країна зали-шається жити у вимірах революційного часу, зіставляючи владну риторику із діями влади. Громадський контроль за цими діями посилюватиметься. За відсутності дієвих інститутів такого контро-лю, ефективної комунікації із громадськістю вимоги до влади часто набувають стихійних протестних форм – масових акцій, пікетів органів центральної та місцевої влади, перекриття шляхів сполучення, народного суду через сміттєві контейнери тощо.

В умовах низької ефективності правоохоронної системи та корумпованості системи судової працюють закони вулиці. Коли держава не може навести порядок, люди звертаються до радикаль-них дій, демонструючи недовіру органам державної влади, зневіру у справедливість суду, керуючись власними уявленнями про належне, покладаючись на себе або ж – на допомогу радикальних позазаконних формувань.

Адже, насправді, соціально-політична напруга і невдоволе-ність наявною донині практикою державного управління нікуди не поділися. Під впливом, передусім, зовнішньої військової агресії вони (напруга і невдоволеність) просто відтермінувалися, набули інших форм і перейшли в фазу очікування й «передготовності». На відміну від соціально-психологічного стану напередодні Майдану, нинішній – характеризується значно нижчим порогом «страху» і непевності, значно вищим – натхнення, упевненості, усвідомлення сили і можливостей громадського впливу. Одним із надбань Май-дану є сформована соціально-психологічна установка мас щодо пев-них способів дії (аттитюд «до ситуації» – за М. Рокичем). Тобто, у масовій свідомості сформувалися уявлення про певний ефективний спосіб дії у ситуації, коли влада не виконує обіцянок, коли її дії й рішення не відповідають суспільним очікуванням і коли його (очікування) ресурс вичерпано. Саме у цьому контексті громадсь-

ким експертним середовищем і засобами масової комунікації артикулюється побоювання третього Майдану. І президентські, і парламентські вибори у свідомості громадян – лише необхідна передумова для ефективних рішень і дій. Їх відсутність або ж хибна, з погляду суспільства, спрямованість – стане достатньою підставою для нового, з непередбачуваними наслідками, революційного сплеску.

Небезпечна тенденція зростання правового нігілізму може призвести до потреби суспільства в «сильній руці». Можливе використання новою владою старих, прийнятих попереднім режимом, практик є вкрай небезпечною для Української держави. Спокуса піти найпростішим шляхом і реалізовувати реформи, від яких насамперед постраждають звичайні громадяни, а не олігархи, може призвести до чергових масових протестів – уже проти чинної влади.

Очевидно, що із завершенням акцій народного протесту зими 2013–2014 рр. соціально-політична криза в Україні не була подоланою. Відчутних змін у житті громадян не відбулося. Країна і далі живе за законами революційного часу, а наявність патріотично налаштованих добровольчих батальйонів окремими високопосадовцями вже сприймається як загроза [26]. Очевидно – небезпідставно. Разом з тим, історія пострадянських країн, на жаль, знає приклади терористичних акцій щодо влади. 27 жовтня 1999 року, на тлі карабаського конфлікту у Вірменії, в зал засідань Національних Зборів Республіки увірвалися озброєні люди із заявою, що здійснюють державний переворот, й упритул розстріляли парламентську президію, взяли у заручники міністрів і депутатів [27]. У зв'язку з українською ситуацією член економічної консультативної групи, створеної канадським урядом для пропозиції економічних реформ в Україні, радник Президента України грузинський політик К. Бендукідзе згадував, як у 1990-ті роки грузинські солдати-добровольці, які повернулися з війни проти сепаратистської Абхазії, створювали злочинні банди й кілька років тероризували країну, а одного часу навіть взяли під свій контроль уряд [28].

Президент України усвідомлює загрозу виникнення «другого фронту» як провокативних спроб «розхитати політичну ситуацію» всередині країни [29]. Разом з тим, поки що не спостерігається суттєвих змін у системі влади, принципів та механізмів державного

управління, не впроваджені й навіть чітко не артикульовані, нові правила суспільного життя.

Очевидно, що зміна владної системи передбачала й парламентське «перезавантаження». Після обрання нового Президента перевибори парламенту (більшість складу якого проголосувала за диктаторські «законои 16 січня») стала ключовою вимогою активістів Майдану.

За результатами опитування, проведеного соціологічною службою «Соціс» за підсумками 100 днів президентства Петра Порошенка, серед кроків та ініціатив Президента, які підтримуються найбільшою мірою, респонденти зазначили рішення про розпуск та дострокові вибори Верховної Ради –78,7%. (Серед інших – діяльність із підвищення міжнародного авторитету України (85,3%), проведення заходів на підтримку армії та підвищення обороноздатності (79,1%) [30].

Проте «політики Майдану» не використали можливість для «запуску» політичних реформ, зокрема, реформи виборчої системи. Обіцянки проведення виборів народних депутатів України за пропорційною, із відкритими списками, системою нова влада не дотрималася. Вибори за старою «змішаною» системою вчергове стали результатом міжпартійних домовленостей.

Парламентські (як і президентські) вибори були покликані подолати певну «постмайданівську» невизначеність, відчуття «незавершеності» подій, що відбулися протягом зими 2013–2014 рр., легітимізувати їх наслідки.

Багато в чому саме цим пояснюється й передвиборчий поспіх, розгубленість політиків, хиби законодавчого забезпечення виборчого процесу і втрати на шляху вітчизняного партійного будівництва. Адже на виборах конкурували не партії з їх ідеологією чи нові смисли, а іміджі лідерів, образи, сформовані засобами масової інформації та групами підтримки як реакція на зовнішні обставини. На вибори здебільшого йшли не політики, а «репутаційні» списки, сформовані як відгук на суспільний запит – комбати, журналісти, громадські активісти, випускники престижних вишів тощо.

За умов такої «мозаїчності» новому складу Верховної Ради буде складно творити партійно-політичні смисли, а отже, нові смисли суспільного розвитку, задовольнити запит на формування загально-

національної консолідаційної ідеології. Наявність у складі парламенту мажоритарної складової (інтересів депутатів, обраних в одномандатних округах), значної кількості груп інтересів (журналістів, комбатів, громадських активістів, бізнесменів, групи «16 січня», регіональних лідерів тощо) ослабить фракційні й посилить міжфракційні об'єднання. Їх створення вже анонсували командири батальйонів разом із волонтерами та депутатами від «Правого сектору» і ВО «Свобода», журналісти, активісти інститутів громадянського суспільства та молоді депутати. Наявність у складі Ради значної кількості позапартійних депутатів, очевидно, сприятиме створенню міжфракційних об'єднань і за цією ознакою.

Разом з тим, саме від Верховної Ради, її здатності створити коаліцію й сформувати ефективний уряд, налагодити несуперечливу співпрацю із Президентом, запропонувати нові, консолідаційні смисли суспільству, напрями, зміст і шляхи реформ залежатиме доля країни.

Політики, зокрема й ті, яких до влади, подолавши автократію, привела Революція Гідності, у передвиборчій боротьбі звернулися до «випробуваних часом» політичних технологій. Черговий раз, замість політичних програм і так необхідних нині суспільству ідей, виборцям були запропоновані персоналії, політичні бренди та нашвидкуруч сконструйовані політичні міфи. Посилиючи ірраціональну складову процесу, передвиборча дискусія, здебільшого, обмежилася гаслами: про необхідність люстрації, боротьбу з корупцією, децентралізацію влади, зміцнення армії, соціального захисту бійців АТО, зменшення податків тощо. Всупереч складнощам в економічній і фінансовій сферах, фактичної війни на Донбасі політичні партії та політики інвестували у рекламну кампанію мільйони гривень.

Залучення активістів інститутів громадянського суспільства (зокрема, й тих «неформальних», що були створені на Майдані) та бійців добровольчих батальйонів до виборчих партійних списків «успішно інтегрували» їх в український політикум. Наскільки успішною і плідною буде діяльність новообраних депутатів, покаже час. Хоча, певні негативні «поствиборчі» тенденції (заяви про необхідність підвищення заробітної плати народним депутатам [31; 32], прагнення спростувати передвиборчі партійні гасла щодо скасування депутатської недоторканності [33], непорозуміння у таборі

активу «майданівської» партії [34; 35] тощо) можуть свідчити про «поглинання» представників третього сектору цим політикумом.

Передвиборча кампанія та результати парламентських виборів, з одного боку, вкотре підтвердили прагнення європейського вектора суспільного розвитку, з другого – висвітлили проблеми внутрішньополітичного характеру. Серед них – наявність «партійно-політичних» суперечностей у, здавалося б, єдиній «майданівській» команді. Водночас, парламентська коаліція базуватиметься на союзі двох порівняно рівновеликих політичних сил – Блоку Петра Порошенка і Народного фронту. Співвимірний результат цих партій свідчить про бажання виборців «зберегти» команду Майдану.

Разом з тим, тривалі узгодження тексту коаліційної угоди, публічні обговорення певних розбіжностей можуть свідчити про симптоми потенційного конфлікту між лідерами ключових політичних партій, який може перерости у протистояння на лінії «Президент – Глава уряду», як це вже траплялося в минулому – після «помаранчевого Майдану».

Крім того, пропорційно-мажоритарний принцип обрання парламенту ускладнюватиме й буквально виконання відновлених Законом України положень Конституції України [36], зокрема, щодо порядку формування парламентської більшості й уряду країни.

В умовах сучасних трансформацій політичної системи України, яка перебуває у стані подолання кризових явищ і пошуку збалансованої моделі державного управління, зростає політико-технологічний інтерес до проблеми децентралізації. Тенденція до посилення її ролі як способу збереження культурної, економічної, історичної, врешті – політичної ідентичності характерна для більшості країн Європи.

Проблема децентралізації стала домінантною на теренах української політики не стільки з огляду на існування об'єктивних розбіжностей між різними регіонами країни, скільки з огляду на необхідність реформатування управлінської системи, усвідомлення ваги та ролі самоврядності в сучасних умовах державотворення. Варто також зважити й на, певною мірою, штучне загострення цієї проблеми окремими політиками та політичними рухами.

Безумовно, децентралізація є важливим і актуальним напрямом суспільного розвитку. Разом з тим, варто зазначити, що зрозумілих,

системних, обґрунтованих принципів і шляхів комплексного вирішення цієї децентралізації поки що немає. Натомість існує реальна небезпека, за відсутності перспективної загальнодержавної концепції розвитку місцевого самоврядування, збалансованої регіональної політики, стати на шлях реформування цієї важливої управлінської сфери, керуючись виключно політичною доцільністю.

У цьому сенсі досить «провокативними» є результати опитування «Фонду Демініціатив» й КМІСу, проведеного у вересні 2014 року [37]. Своє перебування у складі України більшість жителів Донбасу пов'язує з отриманням більшої незалежності від Києва (42%). Водночас бажання, щоб Донбас («ДНР» і «ЛНР») став незалежною державою, висловили 26%, а 16% бачать його в складі Росії. На збереження статусу Донбасу на тих умовах, що й раніше, згодні лише 7% його жителів. Натомість тільки 5% опитаних серед жителів інших територій країни готові «віддати» Донбас Росії, а 7% згодні з його «незалежністю». 45,5% українців сходяться на тому, щоб Донбас залишався частиною України на тих самих умовах, що і раніше, проте – 32,5% готові надати йому в складі України більше незалежності. «Провокативність» результатів опитування полягає у тому, що принаймні третина опитаних, підтримуючи надання преференцій Донбасу, зорієнтована на досягнення особливого статусу і для своїх регіонів.

Красномовними й тривожними є результати іншого соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова у вересні 2014 року. [38]. Лише 40,4% респондентів вини за ситуацію на Донбасі покладає у першу чергу на російську владу. Ще чверть опитаних (24,2%) винною вважають попередню українську владу (Віктора Януковича і його оточення), але 14,4% (!) у нинішній ситуації на Сході звинувачує нову українську владу.

Спроба адміністративно-територіального реформування «постпомаранчевого» (2005 р.) періоду виявилася досить чутливою і була невдалою саме тому, що здійснювалася «зверху». Очевидно, вектор руху цієї реформи, як і багатьох інших, що на нас чекають, має бути зворотним – «знизу», а основним принципом – збалансованість і стабільність розвитку. У цьому сенсі, проект децентралізації (як процес перерозподілу владних компетенцій, передачі функцій від центрального до регіонального рівня, поява і розвиток нових інституційних форм, що відповідають новій ролі

регіонів у державному управлінні) може стати чинником, що консолідує суспільство, таким, що об'єднує зусилля влади й громадянського суспільства задля гармонізації й оптимізації цього процесу та ефективності його результату.

Одним із ключових понять нового політичного часу стала «люстрація». Разом з тим, політики і суспільство по-різному розуміють процес очищення влади. Ухвалений Верховною Радою Закон політики вважають, з одного боку, – інструментом очищення влади від чиновників попереднього режиму, з другого – як реалізацію вимог Майдану. Суспільство ж сприймає люстрацію набагато ширше – як прагнення соціальної справедливості й певного результату боротьби за неї, як засіб зламу ще донедавна чинної системи влади, як стратегічну мету суспільних перетворень.

Суспільство чекає не лише зміни облич у владі, але й революційних зсувів у вигляді сміливого плану радикальних реформ державного управління. Без таких кардинальних змін у системі управління, переоцінки функцій державних органів і реформування їх структури розбіжності у розумінні процесу очищення будуть посилюватися.

Проблема консолідації українського суспільства є багатоаспектною, процес – тривалим і суперечливим.

Особливості сучасного етапу суспільного розвитку характеризуються стрімким «зміщенням» акцентів національної консолідації із, переважно, етнічних, соціокультурних чинників у бік духовно-моральних, соціально-політичних, мотиваційно-сміслових аспектів.

Революційні події, що розгорнулися на теренах України, протистояння військовій загрозі стали причиною і наслідком творення нової політичної реальності, суспільного єднання, подолання кризи ідентичності, національної консолідації. Нинішній етап державотворення наповнюється новими смислами через усвідомлення сили й ролі громадянського суспільства у їх творенні, через переоцінку цінностей, зміни у мотиваціях, визначення мети, формування образів майбутнього.

1. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1986. – 1632 с.

2. Франко І. Літературно-критичні статті / Іван Франко // Франко І. Твори в двадцяти томах. – К.: Держ. в-во худ. літ., 1955. – Т. 16. – 456 с.

3. Украинцы все меньше боятся безработицы и безденежья, и все больше – распада страны // Зеркало недели [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zn.ua/UKRAINE/ukraincy-vse-menshe-boyatsya-bezraboticy-i-bezdenezhya-i-vse-bolshe-raspada-strany-155595_.html.

4. Щербатых Ю. В. Психология страха / Ю. В. Щербатых. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 512 с.

5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

6. Порівняння програм політичних партій // Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/10/21/7041350/>

7. Sologub Iona Political parties' programs: What to choose when there's nothing to choose from / Iona Sologub // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2014/10/20/political-parties-programs-what-to-choose-when-theres-nothing-to-choose-from/>

8. Проект Постанови Верховної Ради України «Про звільнення Міністра освіти і науки України Табачника Д. В.» від 12.03.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37251

9. Відкрите звернення громадськості Львівщини до Президента України, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maidanua.org/static/news/2010/1268758615.html>

10. Бондар А. Табачник як технологія / Андрій Бондар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do? =tabachnik_yak_tehnologiya&objectId=1098626

11. Бушанський В. В. Мовні суперечності в Україні: від раннього модерну до сьогодення / В. В. Бушанський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2011. – № 6 (56). – С. 445.

12. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство / А. Камю; [Пер. с фр.]. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.

13. Шайгородський Ю. Синдром політичної прокрастинації: причини і наслідки / Юрій Шайгородський // Політичний менеджмент: наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2013. – № 59. – С. 16–29.

14. Литвин В. Суспільство треба об'єднувати навколо фундаментальних цінностей – свободи, незалежності, соборності / Володимир Литвин // Віче. – 2012. – № 10. – С. 6.

15. Soros George. Wake Up, Europe / George Soros // The New York Review. November 20, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/nov/20/wake-up-europe/?insrc=hpss>

16. «Модернізація України – наш стратегічний вибір». Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sborka.pdf

17. Шайгородський Ю. Ж. Аксиологічний вимір української моделі модернізації / Ю. Ж. Шайгородський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2012. – № 4 (60). – С. 14–22.

18. Наука як ресурс модернізаційної стратегії держави // Модернізація України – наш стратегічний вибір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sborka.pdf – с. 47–51.

19. Савченко А. Стратегія 2020: блеф или реальность / Александр Савченко // Лига. Финансы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finance.liga.net/economics/2014/10/8/opinion/40402.htm>;

20. Экономист Гальчинский сомневается, что «Стратегию–2020» Порошенко писали профессионалы // Зеркало недели [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zn.ua/ECONOMICS/ekonomist-galchinskiy-somnevaetsya-chto-strategiyu-2020-poroshenko-pisali-professionalny-155051_.html;

21. Сколотяний Ю. Анатолій Гальчинський: «Національна ідея — побудова України в Україні. На це повинна орієнтуватися і наша стратегія» / Юрій Сколотяний // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/anatoliy-galchinskiy-nacionalna-ideya-pobudova-ukrayini-v-ukrayini-na-ce-povinna-oriyentuvatisya-i-nasha-strategiya_.html

22. Дацюк С. Де текст Стратегії–2020? / Сергій Дацюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/54292c7a0f0ea/>

23. Помер радник президента Каха Бендুকідзе // Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/13/7044203/>

24. Президент представив «Стратегію реформ–2020»: Мета реформ – членство в ЄС // Президент України Петро Порошенко. Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>

25. Тищенко Ю. Проблеми національної консолідації українського суспільства: позиціонування політичних партій. Аналітична записка / Ю. Тищенко // Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/236/#_ftnref1.

26. Прокурор Києва боїться, що «Айдар» влаштує військовий переворот // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/7/7043584/>

27. Расстрел парламента // Комерсант [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc/16112>
28. Последний шанс Украины («Bloomberg», США) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inosmi.ru/bloomberg_com/20141031/224020131.html
29. Я не дозволю відкрити «другий фронт» всередині країни – Президент // Прес-служба Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/31402.html>
30. Більшість українців довіряють Порошенку і хотіли б миру на Донбасі // Социс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.socis.kiev.ua/ua/press/zahalnonatsionalne-sotsiolohichne-doslidzhenja-100-dniv-dijalnosti-prezydenta-ukrajiny.html>
31. Мустафа Наєм сказав, що не працюватиме в парламенті за 5 тисяч грн // УНН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1400954-mustafa-nayem-skazav-scho-ne-pratyuvatime-v-parlamenty-za-5-tisyach-grn>
32. Лещенко Сергій. Если общество не заплатит депутату, ему заплатит олигарх / Сергій Лещенко // Українська правда. 30.10.14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/leschenko/54523295924ac/page_2/
33. Луценко Ігор. Про «депутатську недоторканність» / І. Луценко // Українська правда. 9.11.14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/11/7/7042668/>
34. Іванов Сергій. Что на самом деле произошло в партии «Воля». Ноктюрн / Сергій Іванов // Українська правда. 05.11.14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/ivanov/5459613c62afa/>;
35. Соболев залишив «Волю» // Українська правда. 05.11.14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/9/7043672/>
36. Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року № 742-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-18>
37. 26% жителів Донбасу хочуть незалежності «ДНР» та «ЛНР», а 16% – приєднання до Росії // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/26-zhitelev-donbasu-hochut-nezalezhnosti-dnr-ta-lnr-a-16-priyednannya-do-rosiyi-153094_.html
38. Більшість українців вважають ситуацію на Донбасі війною з Росією // Українська правда. 06.10.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/10/6/7039895/>

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Нетипова для України конфронтаційна парадигма міжетнічної та міжконфесійної взаємодії, що сформувалася внаслідок революційних та воєнних подій останнього року, зумовили необхідність дослідження соціокультурних та інституціональних чинників формування цієї парадигми, а також пошук шляхів формування неконфліктної моделі міжнаціональних та міжконфесійних взаємодій. В результаті дослідження автори запропонували цілу низьку висновків та рекомендацій що, з нашого погляду, можуть оптимізувати міжнаціональні та міжетнічні напруження, мінімізувати його конфліктний потенціал.

1. Консолідованість – найвагоміший чинник зміцнення державного суверенітету, творення політичної нації. Рівень консолідації визначає якість суспільства, конкурентоспроможність національної держави.

У цьому контексті усвідомлення політичною владною, бізнесовою елітою нової реальності (у її мотиваційно-смысловому і ціннісному вимірах) стає необхідною умовою суспільного розвитку, запобіжником від зміни його внутрішньополітичного вектора.

2. Процес консолідації в Україні значно посилюється на етапі повалення авторитарного режиму та під впливом зовнішньої військової загрози. Разом з тим, мотиваційною основою суспільної консолідації протягом тривалого часу було об'єднання «проти» – проти злочинної влади, корупції, несправедливості, військової агресії. Перші перемоги у цьому протистоянні скорегували мотиваційну спрямованість єднання. Усвідомлення відповідальності за набутки Революції Гідності стали важливим чинником об'єднання «за» – за справедливу владу та європейський вибір, за єдність країни і непорушність її кордонів, зрештою, за нові смисли й образи майбутнього суспільства.

3. У здійсненні державної політики й інформаційному забезпеченні цього процесу варто враховувати, що за нинішніх умов консолідаційний чинник набув сталого характеру і перетворився на основу сучасного державотворення, а його спрямованість багато в чому визначає і сам процес, і результат сучасних реформаторських починань.

4. Зовнішня військова загроза, внутрішньополітичні протистояння, стрімкі світоглядні зміни, що відбуваються у масовій свідомості, визначають нову соціально-політичну реальність. За цих умов цінності наповнюються новим змістом, відбуваються кардинальні зрушення в системі ціннісних орієнтацій. Ця ціннісно-орієнтаційна домінанта – сув'язна із суспільно-політичними змінами. З одного боку, ця домінанта опосередковується ними, з другого – опосередковує їх. Нинішня їхня основа – боротьба за незалежність і суверенітет країни. Разом з тим, тимчасове «заміщення» у структурі базових цінностей соціальних її складових цінностями «миру» і «держави» невідворотно з часом актуалізує їх у новій, «вищій» якості.

5. Проблеми, що у часи тяжких випробувань «відійшли» на другий план: зростання цін, невиплата заробітних плат, безробіття, соціальна незабезпеченість, проблеми охорони здоров'я тощо – згодом знову визначатимуть порядок денний суспільно-політичного життя. Після трагічних подій Майдану, анексії частини території країни, втрат під час військових дій ключовим критерієм оцінки якості державного менеджменту буде поняття «справедливості».

У цьому сенсі вкрай важливим є формування у масовій свідомості розуміння причин і наслідків сучасних явищ і процесів, визначення перспектив і шляхів їхнього подолання. Відкритість, прозорість і послідовність нової влади будуть визначальними у збереженні суспільної єдності, мобілізації на подолання наслідків соціально-політичної кризи.

6. Визначаючи європейський вектор як напрям суспільного розвитку, Україні, очевидно, варто орієнтуватися й на стратегічні цілі європейського співтовариства, сформульованого у Лісабонській стратегії. Основним ресурсом забезпечення цього курсу визначено «економіку знань». Формуючи загальну стратегію суспільного розвитку, доцільним було б передбачити реалізацію відповідної політики в галузі наукових досліджень і розробок, впровадження їх результатів у практику реформування країни.

7. Визначальним, ключовим механізмом процесу суспільної консолідації є мотиваційно-смісловий фактор (сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил) як спонування до діяльності, визна-

чення її меж і форм. Саме мотиви і смисли спрямовують і орієнтують на досягнення певних цілей – особистісних і суспільних. Аналіз сучасної політико-управлінської практики, її змісту і форм – ухвалених рішень (насамперед, кадрових призначень), процесу і риторики передвиборчих кампаній – свідчить про недооцінку мотиваційно-сислового фактора в комунікації з громадськістю.

8. Згуртування суспільства і рівень його ціннісно-орієнтаційної єдності визначається не лише масштабністю цілей, але й узгодженням шляхів їх досягнення. Вкрай важливим у цьому сенсі є демонстрація єдності політичних еліт, широке і відкрите обговорення проблем і напрямів подолання кризових явищ, зокрема, у соціально-економічній сфері. Долучення громадян до процесу прийняття рішень, конструювання суспільно-політичної реальності, з одного боку, здатне об'єднати зусилля, з другого – відповідальність влади та громадянського суспільства задля досягнення цілей розвитку.

9. Нова політична реальність потребує кардинальної переоцінки ваги тих факторів, які впливають на масову свідомість, передусім – засобів масової комунікації та наявних донині підходів до взаємодії влади з громадськістю. Усвідомлення того, що вплив на масову свідомість є одним із найсуттєвіших факторів сучасної «гібридної» війни, визначає вагу та роль інформації й інформаційної безпеки у контексті військової загрози, загрози єдності країни і консолідації її громадян.

10. Україн важливим нині є не лише інформування про військові події на Сході країни, але й формування системної політики (зокрема, інформаційної) стосовно Росії. Лише цілісна концепція інформаційного забезпечення уможливить дії «на випередження», дозволить здійснити заходи ефективного «контрвпливу».

Серед актуальних завдань – здійснення прориву вітчизняних медіа в інформаційне поле Європи для забезпечення її громадян правдивою, а не спотвореною російською пропагандою, інформацією про події на Сході України.

11. Важливим напрямом забезпечення внутрішньополітичних процесів має стати комунікація з громадськістю. І не лише через засоби масової інформації. Доцільним було б залучення до без-

посереднього, «живого» діалогу із громадянами політиків (учасників нещодавніх парламентських виборів – народних депутатів, кандидатів у народні депутати, активістів політичних партій, громадських діячів), працівників освітньої, наукової, соціальної сфер тощо. Варто використати й активні діалогові форми інформаційно-просвітницької роботи зі студентами вишів, учнями загальноосвітніх шкіл.

12. Нині громадяни все ще готові бути партнерами для політиків і нової влади, долати соціальні негаразди, миритися із нестатками. Разом з тим, суспільство не готове чекати. Суспільство прагне швидких змін і хоче бачити, що влада робить реальні кроки для подолання кризи. Для суспільства необхідні аргументи щодо необхідності й правильності рішень, орієнтири у вигляді результатів.

Реалізація цього завдання може бути покладеною на своєрідну «платформу обміну інформацією і пропозиціями», спеціально створену і постійнодіючу міжвідомчу групу із числа провідних фахівців центральних органів влади із залученням науковців – економістів, політологів, соціологів, психологів, представників громадянського суспільства. Завдання такої групи: 1) моніторинг основних, пов'язаних із реформами, подій у країні; 2) визначення домінуючих тенденцій суспільної думки; 3) узагальнення позитивних і негативних явищ у процесі реалізації реформ; 4) підготовка і регулярне оприлюднення інформаційних повідомлень про досягнення, шляхи подолання негативних тенденцій.

13. Кардинальної зміни потребує нинішня практика енергозбереження у сфері комунального господарства та її інформаційного супроводження. Панування монополій у цій сфері на тлі заборони споживачам відмови від цих послуг створює напругу у суспільстві й не стимулює до впровадження енергозберігаючих технологій. Варто розглянути питання про відновлення дії Постанови Кабінету Міністрів, згідно з якою споживачі мали б можливість відмовитися від послуг з централізованого тепlopостачання й використовувати для цього автономне опалення.

14. Доцільними були б швидкі й рішучі дії (та їх широке висвітлення) щодо боротьби із корупцією у тих галузях, які без-

посередньо стосуються соціальної сфери: медичне обслуговування, соціальне забезпечення. Кардинального реформування і широкого висвітлення заслугує діяльність податкових органів, а також тих контролюючих органів, корумпованість яких стала невід'ємною їх характеристикою: державна автомобільна, пожежна і санітарна інспекції, інші служби, створені для надання реєстраційних послуг.

15. На тлі сучасних подій на другий план відійшла проблема мовної політики. Разом з тим, вона залишається гострою, хоча й не актуалізованою. Доцільним бачиться прийняття, за результатами широкого обговорення, рішення про (починаючи із нового 2015 навчального року) навчання в перших класах загальноосвітніх шкіл виключно українською мовою. Очевидно, що якби 23 роки тому таке рішення було б прийняте на законодавчому рівні, для двох шкільних «випусків» нового покоління громадян України державна мова стала б «рідною», а мовної проблеми, пов'язаної із продовженням навчання у вишах, не існувало би зовсім.

16. Для значної кількості громадян небайдужою є проблема ставлення до суспільних подій відомих особистостей: популярних співаків, спортсменів, письменників тощо. На жаль, значна кількість ще донедавна публічних особистостей не задекларувала своєї громадянської позиції. Очевидно, доцільним було б звернутися до них із пропозицією її формулювання й, використовуючи можливості соціальної реклами, оприлюднити.

Невідворотно перед суспільством постануть нові виклики, пов'язані із внутрішньополітичними процесами і зовнішньополітичними загрозами, пошуком шляхів загальнонаціональної консолідації, подолання політичного спротиву. Разом з тим, без об'єктивного погляду на суспільно-політичну дійсність, без чіткого усвідомлення образу майбутнього і визначення ефективних шляхів суспільної консолідації, які уможливають досягнення поставлених цілей, наша держава, наше суспільство і всі ми приречені на нескінченність спроб і помилок.

17. Вирішення сьогоденних викликів в Україні потребує рішучих інституційних (соціально-матеріальних) дій та реструктуризації соціального простору з урахуванням змін, що їх несе в собі

безпосередньо людина, її психосоціальна природа. Саме державна спроможність, скріплена політичною волею, новою якістю людського потенціалу та новими цінностями, визначає нинішні перспективи розвитку країни, успішність здійснюваних нею реформ, її імідж на зовнішньополітичній арені та місце в сучасному глобальному світі.

18. Подолання історичної тяглості успадкованих форм інституційного дизайну та викривлення процесу інституціалізації змін за зразками нового типу потребує цілеспрямованих дій політико-управлінського корпусу у напрямі переорієнтації місій державних інституцій з формального (інструментального) функціонування на розвиток та реалізацію соціально-значущих цілей шляхом:

- оптимізації співвідношення формальних соціально-нормативних практик та актуальних неформальних елементів соціально-політичного та державно-управлінського процесу;

- налагодження механізмів зворотних зв'язків між державним та недержавними секторами соціальної системи, в якій дедалі динамічнішого розвитку зазнають процеси самоорганізації та самоврядування;

- акцентуації в нормотворчому та адміністративно-правовому процесі державного регулювання на елементах системи контролю та відповідальності, яка цілком спирається на інтернальність локус контролю як внутрішній психологічний механізм готовності громадян перебирати на себе відповідальність за власну долю й не сподіватися на опіку «всемогутньої» держави.

19. Головним для державного управління вважаємо налагодження механізмів зворотних зв'язків між державним та недержавними секторами як єдиного (суспільно-політичного та державно-управлінського) інформаційно-комунікативного процесу. Розвиток публічної сфери і публічних комунікативних практик має чималий потенціал гармонізації політики та управління шляхом упровадження в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування принципів соціального партнерства та дискурсивної етики. Імплементация цих принципів у публічну сферу та комунікативні практики суспільно-владних відносин – це системний процес, і він потребує:

– взаємодії державних та недержавних інституцій, публічних та приватних осіб на засадах соціально-політичного партнерства, вимагає від державної служби (як публічно-правової та соціальної інституції) забезпечення сталості і водночас гнучкості і змінності державного управління, його відповідності до вимог та очікувань громадян;

– збалансування інституційної та психосоціальної сторін вимог, передусім у контексті політичної відповідальності/ самовідповідальності, державного контролю/громадського самоконтролю як бінарного комплексу взаємодоповнювальних зовнішніх та внутрішніх чинників, що визначають дієвість суспільно-владного діалогу й нерідко стають причиною соціальної деструкції в публічній політиці як реакція на авторитарність політичного режиму, закритість влади та невідповідність нормам демократії процедур ухвалення державно-владних рішень;

– розвитку сучасних інформаційно-комунікативних технологій, що створюють унікальні можливості для розширення рамок публічної сфери та комунікативних практик. Важливим кроком у напрямі запровадження суспільного діалогу та реалізації соціального партнерства на засадах дискурсивної етики стає реалізація технологій «електронного врядування» та розвиток «електронної демократії» в Україні.

20. Розв'язання проблем, що нині становлять загрози державній безпеці, практично пов'язане з питанням регулювання міжетнічних відносин в Україні, їх стабілізації та гармонізації. Україна мусить сформувати національно-культурне та ціннісне ядро своєї ідентичності. Формування і зміцнення національної єдності, регіональна реінтеграція та суспільна реконсолідація мають стати базовими умовами гарантування безпеки та незалежності держави. Діяльність щодо виконання цих завдань необхідно вивести на рівень довгострокового стратегічного пріоритету державної політики.

21. Збереження міжетнічної злагоди та зміцнення полікультурного характеру українського суспільства, з одного боку, консолідація етнічних українців та ідентифікація представників етнічних спільнот з українською державністю, з другого, та нормалізація відносин між центром і регіонами, міжрегіональне співробітництво, з третього – ці засоби духовної, політичної,

територіальної єдності країни мають стати бар'єром на шляху до дезінтеграції в умовах системної кризи та збройного конфлікту на території України.

22. На цьому шляху, користуючись «гіпотезою контакту» Г.Олпорта, згідно з якою безпосередні контакти між членами різних соціальних груп сприяють зниженню ворожості в їх стосунках, вкрай важливо «створювати» такі ситуації, які будуть приводити до кооперації та взаємозалежних дій у прагненні реалізувати спільну мету, а також перетворити категорію «Ми і Вони» в категорію «Ми».

23. Ціннісно-орієнтована комунікація може бути механізмом подолання проявів сепаратизму й радикалізму, зважаючи на загострення дискурсу міжрегіональних відмінностей і набуття важливого значення регіонів у сучасній демократичній Україні. Винайдення спільних смислів та символів, що матимуть фундаментальне значення культурно-ціннісних засад для життя суспільства, забезпечення повноти розвитку його сучасного та майбутнього національного життя, буде одним з надскладних завдань збереження цілісності українського суспільства та держави. Вже сьогодні дієвими у цьому напрямі можуть бути кроки, спрямовані на руйнування соціальних фобій та стереотипів про «дві України», шляхом:

– залучення до відновлювальних робіт на Сході України фахівців з різних регіонів України, передусім – з регіонів Західної України;

– організації лікувально-оздоровчих, оздоровчо-профілактичних та одночасно культурно-просвітницьких подорожей у західні регіони країни для мешканців Сходу України. Сьогодні – для переселенців з тимчасово-окупованих територій Донецької та Луганської областей, передусім – для дітей. Для цієї категорії громадян держава повинна взяти на себе більшу частку з покриття витрат на таку подорож, наприклад, до 50% для дорослих та 70% для дітей. Це можуть бути подорожі сімейного/шкільного, туристичного/лікувального типів;

– проведення мистецьких та масових заходів під гаслом «Наша омріяна країна», «Моя єдина різноманітна Україна», супроводжуваних тематичними програмами та інформаційною підтримкою всеукраїнських ЗМК.

24. Міжетнічна толерантність разом із етнокультурними дистанціями та правовою захищеністю етнічних спільнот є показником процесу міжетнічної інтеграції та консолідації українського суспільства. Водночас, як і будь-яке соціальне явище, толерантність зумовлена певними соціально-економічними і політичними відносинами, традиціями міжетнічного спілкування, рівнем політичної і гуманітарної культури суспільства.

25. Повага до соціокультурних особливостей людей з різних регіонів країни має стати імперативом культури миру та ствердження ідеалів толерантності, довірливості, солідарності, трансльованих через гуманітарні канали, зокрема, культуру й освіту, у тому числі шляхом:

- запровадження мораторію на актуалізацію «контroversійних питань» історичної пам'яті, мови, релігії тощо під час виборів і війни та формування у громадській свідомості установки невідворотності відповідальності шляхом комплексного їх здійснення із застосуванням правових, політичних, інформаційних та інших заходів;

- створення розгалуженої мережі освітніх, науково-культурних і бізнес комунікацій/проектів серед учнівства, студентства, науково-професійного та бізнес-середовища на всіх рівнях та у всіх регіонах країни;

- розвитку внутрішнього туризму.

26. Інший дієвий спосіб подолання латентних ксенофобських установок, послаблення конкуренції та конфліктів між різностатусними групами та у міжрегіональних відносинах полягає у:

- зміцненні законів, положень та соціальних норм, що прописують справедливе поводження, та практик взаємосприйняття один одного мешканцями різних регіонів як рівноправних суб'єктів політичних, правових та майнових відносин;

- введення правової відповідальності за дискримінаційні висловлювання щодо національної гідності представників різних етнонаціональних груп як з боку політиків, так і з боку ЗМК.

27. Оскільки російська політика ірраціонально залежить від міфологічних уявлень і метафоричних конструктів, доцільно створити робочу групу з аналізу російських політичних й історичних міфів і метафорики політичного дискурсу. Така група має діяти на постійній основі. До групи мають входити політологи, психологи та

філологи. Завдання групи: 1) виявлення міфологічних і метафоричних конструктів у російському політичному дискурсі, 2) вироблення стандартних схем викриття цих конструктів і способів їхньої критики (така критика має бути максимально доступною для широкої російської аудиторії), 3) створення нових метафор і пошук нових актуальних міфологічних конструктів, поширення яких сприяло б трансформації російської політичної свідомості. Результати роботи цієї групи мають використовуватися українськими електронними ЗМІ, що транслюватимуться на російську аудиторію.

28. Продовження української євроінтеграційної політики. Нині в Україні «європейський вибір» фактично набув якості нової національної ідеї. І відмова від максимально швидкої євроінтеграції спричинить глибоку кризу національної ідентичності в Україні. Кожен із євроінтеграційних кроків має максимально широко висвітлюватися українськими ЗМІ, що даватиме українським громадянам відчуття невідворотності євроінтеграції та водночас орієнтири для трансформації власної політичної та культурної поведінки. Очевидно, що європейський спосіб життя оцінюється в Україні некритично. «Європа» – це нині актуальна політична метафора. Однак ця метафора нині є корисною.

29. Вкрай необхідним є сприяння розвитку політичної культури в Україні, адже тільки політична культура й розвиток критичного політичного мислення уможливлують когнітивний опір російській пропаганді. Однак розвиток політичної культури неможливий без набуття громадянами навичок політичної діяльності. Відповідно, доцільно: 1) перейти до пропорційної виборчої системи з відкритими списками, причому відповідний Закон України має бути ухвалений негайно, щоб забезпечити відповідну підготовку кадрового потенціалу політичних партій, 2) забезпечити формування в середніх і вищих навчальних закладах учнівських і студентських громадських організацій, клубів, братств тощо, бо тільки в рамках безпосередньої практики особистість здатна набути навичок громадської діяльності.

30. Оскільки російська пропаганда ґрунтується на актуалізації радянських політичних міфів, українським електронним ЗМІ необхідно взагалі відмовитися від трансляції радянських і російських фільмів, а також розважальних програм російського виробництва. Ефір має заповнюватися продукцією європейського виробництва,

що сприятиме зміцненню європейських ціннісних уявлень і ціннісних орієнтацій української аудиторії. Водночас, доцільно надати податкові преференції (а за необхідності й дотації) українським ЗМІ, кіностудіям і видавництвам.

31. В Україні реалізується ліберальна модель формальної інституціоналізації релігійного поля. На нашу думку, цей факт зумовлений самою структурою поля, наявністю у ньому потужних агентів, які, окрім іншого, за умов загрози самим принципам існування поля проявляли б здатність до солідаризованої участі у його захисті. В моменти, коли один з релігійних агентів, заручившись підтримкою політико-владних союзників, прагнув змінити «правила гри», що визначають функціонування поля, на свою користь, інші – готові були до спільної протидії. Вага релігійних агентів у соціальному просторі визначається соціальним капіталом, яким вони володіють. За надвисокої довіри, якою користується церква у суспільстві, порушити її інтереси для політико-владного агента було б вкрай нерозумно. Виходячи з цього, майже завжди, натикаючись на консолідований опір конфесій, влада змушена була відступати.

32. За умови інформаційної війни з «Русским миром» ліберальна модель інституціоналізації релігійного поля може видатися вразливим місцем України. Однак насправді це не так. Протистояти Росії її зброєю – авторитарними методами управління – означає приректи себе на неминучу поразку. Наші інструменти у цій боротьбі – цінності демократичного ліберального суспільства, які зуміли мобілізувати український народ для повалення пропутінського політичного режиму в Україні, дотримуючись яких, ми знайдемо підтримку наших західних союзників.

33. Ці цінності передбачають заміну методів інформаційного зомбування населення методами стимулювання його культурного розвитку, переконанням, просвітництвом, «відкриванням очей», представленням усього спектра думок і точок зору. Кожна з церков повинна володіти трибуною для донесення власної позиції до суспільства, переконувати його у її правильності. Зрештою, на нашу думку, наявність в Україні альтернативних православних церков, широке представництво інших конфесій є швидше її надбанням, ніж бідою. Така ситуація не тільки змушує церкви до постійного пошуку діалогу з суспільством, але й унеможливорює перетворення

церкви в інструмент ідеологічного закабалення суспільства з боку держави.

34. Ці цінності передбачають також верховенство права, недопущення впровадження елементів колективної відповідальності за скоєні злочини. Кожен порушник закону повинен відповідати за скоєне ним. У контексті цього правоохоронні органи мають забезпечити неухильність покарання кожного порушника закону. Злочинна діяльність одного або групи священнослужителів не може бути підставою для переслідування усієї церкви.

35. Ідентичнісна багатовимірність українського суспільства, з одного боку, породжена його поліконфесійністю, а з іншого боку, робить поліконфесійну модель інституціоналізації релігійного поля єдино можливою. За умов нестабільності і недорозвиненості політичних інститутів релігійні організації можуть на початковому етапі, особливо за сучасних українських реалій, стати суб'єктами артикуляції соціальних і політичних інтересів великих соціальних груп українського суспільства.

36. Позиція, яку сьогодні займає УПЦ, свідчить про те, що вона готова в умовах фактично політичної інституціональної пустки, що встановилася в південно-східних регіонах країни і особливо на Донбасі, стати чи не єдиним виразником інтересів населення цих регіонів, причому при безумовним визнанням їх частиною України. Принаймні від неї на всю потужність звучить голос з прагненням припинити кровопролиття – по суті, єдиний мегаінтерес населення не лише Сходу країни, а чимраз більшої кількості усіх українців.

37. Основоположною політичною технологією інституціоналізації релігійного поля сучасної України має стати неухильне дотримання усіма агентами політичного поля діючих формальних інститутів, що безпосередньо чи опосередковано регулюють процеси у релігійній сфері. Це те, чого не було в Україні за жодного з попередніх Президентів, коли неформальні маніпуляції в полі релігії використовувалися політичними агентами (як владними, так і позавладними) з метою створення ефективних інструментів політичної мобілізації.

38. Моніторинг та аналіз поточного стану етнополітичної ситуації на відповідних територіях.

39. Прогнозування та моделювання найоптимальніших сценарних моделей розвитку й вироблення на цій основі рекомендацій щодо управлінських рішень.

40. Сформувати принципово нову стратегію стосовно українсько-російських відносин, в якій має бути чітко сформульована теза про те, що в найближчій перспективі Росія є основним супротивником України, яка загрожує не тільки територіальними втратами, але й самому існуванню Української держави та української нації. Будь-яка спроба продовження минулого формату українсько-російських відносин буде розмивати мобілізаційні технології як спротиву російської агресії, так і національної консолідації українців на засадах моделі політичної нації;

41. Важливим аспектом нової політики України на російському векторі має стати перегляд Великого українсько-російського договору та скасування Положення про стратегічне партнерство України та Росії.